

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНКСКИ
КОМИТЕТ

Кризисните центрове за деца в България – между социалната услуга и институцията

София, 2011 г.

Настоящият доклад е изготвен със съдействието на Институт „Отворено общество” Будапеща.

Изложените в него възгледи са на БХК и не отразяват официалното становище на Институт „Отворено общество”.

Автори:

Елица Гергинова, Станимир Петров

под общата редакция на
д-р Красимир Кънев

СЪДЪРЖАНИЕ

Използвани съкращения	5
1. Увод	6
2. Предистория	7
3. Нормативна уредба на кризисните центрове и процедура по настаняване	8
4. Практиката по настаняване в кризисни центрове	
4.1. Статистика на причините за настаняване	14
4.2. Настаняване по административен ред от Дирекция “Социално подпомагане”	17
4.3. Обжалване на настаняването по административан ред	19
4.4. Настаняване по съдебен ред, срокове на настаняване	19
4.5. Процедура по промяна или обжалване на настаняванията	21
5. Престой и напускане	21
5.1. Статистика за престоя на деца в кризисните центрове	21
5.2. Информация за местопребиваването на децата след напускане на кризисните центрове	27
6. Основни данни за системата на кризисните центрове	
6.1. Брой, капацитет, профил, запълненост	28
6.2. Достъпност и профилиране	32
6.3. Материална база и финансиране на кризисните центрове	33
6.4. Психосоциална работа и рехабилитация на децата в КЦ	33
6.5. Медицинско обслужване	34
6.6. Хранене	35
6.7. Образование	35
6.8. Право на личен живот и мерки за ограничаване на децата	36
6.9. Персонал	38
6.10. Инспекции	38
7. Заключение и препоръки	39

„Пращат в мъжка психиатрия Зоя, изнасилвана от баща си“¹

„Инцестът в Черноморец: Сексът със свои деца е доста практикуван у нас“²

Две новини от последните две седмици на миналия месец (май 2011г.). Изнесените потресаващи факти в статиите, обаче не са нови за хората, които са срещали и са гледали в очите години наред насилваните деца, за които се разказва в тях – у дома, в училище, в лекарския кабинет, на улицата... И двете момичета многократно са се обръщали за помощ към близки и роднини, едното дори към родната си майка (средно статистическа българка), към учители... И докато едната събира смелост да се пребори сама и да прати насилника зад решетките след четири безкрайно дълги години, през които е подложена на извращения, то другата се затваря в себе си и три години по-късно е изпратена от районен съдия в мъжка психиатрия. „Абсурдното е, че детето, което бяга и не иска да чуе за мъж... е пратено да лекува наранената си душа сред психично болни мъже.“³

Във всички общества има насилници, но смазващото е, че в нашето, те се гаврят с деца необезпокоявани от всички нас, тези които знаем, че ги има и не правим нищо за да ги спрем. Какво се промени от миналия февруари след като медиите гръмнаха, че тригодишният Сашко е докаран в много тежко състояние – със спукан пикочен мехур, с разкъсано право черво, с огромен кръвоизлив в Пирогов, където му бе извършена животоспасяваща операция. В продължение на две години преди това зверски изнасилваното момченце многократно е постъпвало в болница⁴ ... Тогава по повод на случая Надя Шабани – председател на ДАЗД каза: „Трябват повече оперативни работници. Да са с по-добра компетенция, т.е да се квалифицират. В момента един социален работник работи със 100 случая. Това е тежка работа с хора. Те са натоварени, заплашвани, не е престижно и заплатите им са ниски. За съжаление статистиката сочи, че насилието над деца ескалира. Само за първото полугодие на 2009 г. е колкото за цялата 2008 г. 80% е домашно насилие. За цялата 2009 г. е имало 40 000 отворени случаи за деца в риск.“⁵

Кой я чу? Какво се промени? Нищо! Разгърнете вчерашния вестник и ще се убедите в правотата на твърдението.

Бездушието на обществото ни, липсата на осъзната принадлежност, на усещане за общност, на чувство на съпричастност, трябва да се компенсира с държавна закрила, осигуряваща навременна и адекватна помощ на беззащитните деца в риск. За съжаление нивото на развитие на обществото ни в момента е такова, че държавната намеса е единствения шанс на тези деца, без който шанс по-голямата част от тях са обречени. Необходимо е да има добре изградена и поддържана социална инфраструктура, която да гарантира сигурност на всяко нуждаещо се дете.

Очевидно (справка – вчерашния вестник) действащата в България специализирана държавна грижа представляваща работата на отделите „Закрила на детето“ към 147-те дирекции „Социално подпомагане“ на Агенцията за социално подпомагане в момента, не е в състояние да защити децата в риск. Въпросът защо това е така и какво трябва да се промени, провокира изследване на БХК на системата на кризисните центрове, където като крайна мярка дирекциите „Социално подпомагане“ настаняват деца жертви на трафик и насилие. Проучени бяха нормативната уредба, процедурата по настаняване, живота в кризисните центрове, както и какво се случва с децата след престоя им там. Настоящият доклад е резултат на това изследване.

¹ Божинова, Б., Д. Саватева. Пращат в мъжка психиатрия Зоя, изнасилвана от баща си. В. „24 часа“ от 24. 05. 2011, достъпен на <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=903086>, посетен на 31. 05. 2011

² Саватева, Д. Инцестът в Черноморец: Сексът със свои деца е доста практикуван у нас. В. „24 часа“ от 18. 05. 2011, достъпен на: <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=896285>, посетен на 31. 05. 2011

³ Божинова, Б., Д. Саватева. Пращат в мъжка психиатрия Зоя, изнасилвана от баща си. В. „24 часа“ от 24. 05. 2011, достъпен на: <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=903086>, посетен на 31. 05. 2011

⁴ Василева, С. Лекарите си мълчали за насилвания Сашко“. В. „Труд“ от 17. 02. 2010, достъпен на <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=383840>, посетен на 31. 05. 2010

⁵ Милкова, М. Надя Шабани, шеф на Агенцията за закрила на детето: Насилието над деца ескалира, десетки хиляди са в риск. В. „Политика“ от 26. 02. 2010, достъпен на: <http://www.politika.bg/article?id=16193>, посетен на 31. 05. 2011

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

АПК	Административнопроцесуален кодекс
АСП	Агенция за социално подпомагане
БХК	Български хелзинкски комитет
ВУИ	Възпитателно училище – интернат
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ДД	Дом за деца
ДДЛРГ	Дом за деца лишени от родителски грижи
ЕКПЧ	Европейска конвенция за правата на човека
ЗБППМН	Закон за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
ЗБТХ	Закон за борба с трафика на хора
ЗЗД	Закон за закрила на детето
ЗЗДН	Закон за защита от домашното насилие
ЗСП	Закон за социалното подпомагане
Координационен механизъм - Координационен механизъм	за рефериране и обгрижване на случаи на непридружени деца и деца – жертва на трафик, завръщащи се от чужбина
КЦ	Кризисен център
МКБППМ	Местна комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
МВР	Министерство на вътрешните работи
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
Наредбата	Наредба за критериите и стандартите за социални услуги за деца
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“
ППЗЗД	Правилник за прилагане на Закона за закрила на детето
ППЗЗДН	Правилник за прилагане на Закона за защита от домашното насилие
ППЗСП	Правилник за прилагане на Закона за социалното подпомагане
РС	Районен съд
РПУ	Районно полицейско управление
РДСП	Регионална дирекция „Социално подпомагане“
СК	Семеен кодекс
ЦНСТ	Център за наснавяване от семеен тип

1. Увод

Настоящият доклад на БХК изследва законодателството и практиката, свързани с дейността на кризисните центрове за деца в България, настаняването в които е нова социална услуга за жертви на насилие и трафик. Целта на доклада е да анализира функционирането на кризисните центрове за деца през призмата на международните стандарти за правата на детето, чиито основен постулат, залегнал в Конвенцията на ООН за правата на детето, е действие в съответствие с най-добрия интерес на детето. Докладът прави опит да даде отговор на въпроса дали кризисните центрове предлагат най-добрата грижа за жертвите на насилие и трафик, постигат ли те целите си и позитивен ли е ефектът за децата след ползването на тази социална услуга.

Наблюдението на 12-те кризисни центъра в страната бе проведено през периода октомври 2010 – май 2011 г. от Елица Гергинова и Станимир Петров. В края на настоящия доклад БХК отправя препоръки, които се основават на установените в хода на наблюдението недостатъци и нарушения на правата на децата, настанени в кризисни центрове.

2. Предистория

След премахването на визовите ограничения за българи през 2002 г., много хора се възползват от облекченията при пътувания до държави от Европейския съюз. Заедно с това започва да се наблюдава увеличаване на въвличането на малолетни и непълнолетни в различни форми на експлоатация - просия и извършване на джебчийски кражби по време на престоя им в чужбина. „Две години по-късно във Виена са регистрирани около 256 случая на малолетни джебчийки от България... През 2005 г. виенската полиция съобщава за 650 случая. През 2006 година пък, само за месец февруари в австрийската столица има 148 случая на заловени малолетни български джебчийки. Момичетата обикновено са на възраст от около 7 до 17 години. Често собствените им родители ги продават на трафиканти и така те попадат в организираната мрежа за невръстни джебчийки. На ден, всяка от тях трябва да заработи най-малко 300 евро, в противен случай вечерта я очаква побой. Често трафикантите пращат момичетата да си „доработят“ вечер като проститутки, разказват австрийски социални работници“⁶.

През януари 2005 г. представителят на виенската общинска Служба за децата и младежите Норберт Чайпек посещава София, за да обсъди с отговорните български институции възможности за съвместно справяне с проблема с българските джебчийки във Виена. На 9 ноември 2005 г. в отговор на Мониторингов доклад на Европейската комисия за 2005 г. относно готовността на България за присъединяване към Европейския съюз в частта му за противодействие на трафика на хора, българските институции разработиха Координационен механизъм за рефериране и обгрижване на случаи на непридружени български деца и деца – жертви на трафик, завръщащи се от чужбина. Документът бе подписан от ДАЗД, МВР, МТСП и АСП.

На 21 септември 2006 г. Норберт Чайпек и тогавашният министър на труда и социалната политика Емилия Масларова откриват в село Балван, Велико Търново, първия кризисен център в България за деца, жертви на трафик, където да бъдат настанявани върнатите от чужбина деца⁷. Проектът се изпълнява от фондация „Международна социална служба - България“ в партньорство с община Велико Търново и сдружение „Свети Иван Рилски“. МТСП чрез фонд „Социално подпомагане“ е предоставило 58 100 лева за ремонт, оборудване и издръжка на центъра до края на 2006 г. От следващата година издръжката на центъра се финансира от държавата чрез общинския бюджет във Велико Търново.⁸

През 2007 г. са разкрити още два кризисни центъра в Пазарджик и Драгоман, а от началото на 2008 г. започват да функционират и кризисни центрове в Монтана, Силистра и Алфатар. През 2010 г. в България вече функционират 12 кризисни центъра с общ капацитет 123 места, за настаняване в

⁶ Виена без български джебчийки. news.bg. от 23.09.2007, достъпен на:

http://news.ibox.bg/material/id_919756282/fpage_0/, посетен на 10. 06. 2011

⁷ Отварят кризисен център за жертви на трафик в село Балван. В. „Дневник“ от 21. 09. 2006, достъпен на:

http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2006/09/21/283408_otvariati_krizisen_centur_za_jertvi_na_trafik_v_selo/, посетен на 16 май 2011 г.

⁸ Отварят кризисен център за жертви на трафик в село Балван. В. „Дневник“ от 21. 09. 2006, достъпен на:

http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2006/09/21/283408_otvariati_krizisen_centur_za_jertvi_na_trafik_v_selo/, посетен на 18. 05. 2011 г.

които, според справка представена на БХК от изпълнителния директор на АСП, са издадени 259 заповеди.

Кризисните центрове осъществяват делегирана държавна дейност, управлявана от общината, на територията на която функционират. Много преди включването на понятието „кризисен център“ в българското законодателство и стартирането на дейността на първите центрове, няколко неправителствени организации предлагат сходни услуги - подслон и подкрепа на деца и жени жертви на насилие в специално оборудвани кризисни звена. Такива са открития през 1999 г. Център „Надя“ в София, Център „Отворена врата“ в Плевен, центрoвете на фондация „Асоциация Анимус“ в София и фондация „П. У. Л. С.“ в Перник. С изключение на център „Надя“, останалите вече повече от 10 години продължават да функционират и с право се считат за основоположници на кризисните центрове в България.

3. Нормативна уредба на кризисните центрове и процедура по настаняване

Понятието кризисен център (КЦ) се появява в нормативната уредба на Република България още през 2003 г.⁹, но до 2006 г. такава „социална услуга“ предлагат само няколко сдружения с нестопанска цел, работещи по проекти. С изменението на *Правилника за прилагане на закона за социално подпомагане (ППЗСП)* от 2009 г.¹⁰ кризисният център е определен като „социална услуга – резидентен тип“. Според легалното определение дадено в допълнителните разпоредби на ППЗСП¹¹, *„социална услуга – резидентен тип“ е форма на социална услуга за задоволяване на ежедневните потребности за ограничен брой лица – не повече от 15, които предоставят възможност за живеене в среда, близка до семейната. А „кризисен център“¹² е комплекс от социални услуги за лица, пострадали от насилие, трафик или друга форма на експлоатация, които се предоставят за срок до шест месеца и са насочени към оказване на индивидуална подкрепа, задоволяване на ежедневните потребности и правно консултиране на потребителите или социално-психологическа помощ, когато се налага незабавна намеса, включително чрез мобилни екипи за кризисна интервенция.*

От определението става ясно, че в КЦ се настаняват лица пострадали от:

1. насилие,
2. трафик или
3. друга форма на експлоатация.

Правилникът за прилагане на закона за закрила на детето (ППЗЗД) дефинира „насилие“ по следния начин:

„Насилие“ над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда.

⁹ Чл. 36, ал. 2, т. 9 от *Правилника за прилагане на закона за социално подпомагане* обн. ДВ, бр. 40 от 2003 г., в сила от 01. 05. 2003 г.: „Социални услуги, които се предоставят в общността, са: ... 9. Кризисен център;...“

¹⁰ ДВ, бр. 26 от 2009 г.

¹¹ § 1. т. 16а (нова – ДВ, бр. 27 от 2010 г., в сила от 09. 04. 2010 г.)

¹² § 1. т. 25 (нова – ДВ, бр. 40 от 2003 г., в сила от 01. 05. 2003 г., изм.- ДВ, бр. 26 от 2009 г.)

„Физическо насилие“ е причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание без разстройство на здравето.

„Психическо насилие“ са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като подценяване, подигравателно отношение, заплахата, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури подходяща подкрепяща среда.

„Сексуално насилие“ е използването на дете за сексуално задоволяване.

„Пренебрегване“ е неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури развитието на детето в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.

Релевантните норми за настаняване на деца в кризисни центрове са заложили и в „Закон за защита от домашното насилие“ (Загл. изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) Съгласно чл. 6 ал. 7 на този закон „Ежегодно със закона за държавния бюджет на Република България за съответната година по бюджета на Министерството на правосъдието се определят средства за финансиране на проекти на юридически лица с нестопанска цел...», включително за «...насочване към други необходими специалисти и интердисциплинарни консултации, както и към кризисни центрове за лица, пострадали от домашно насилие.» В хода на настоящото изследване БХК не получи информация за размера на средствата, отпуснати от държавата за посочените дейности.

„Законът за борба с трафика на хора“ дава следните дефиниции на „трафик“ и „експлоатация“.¹³

„Трафик на хора“ е набирането, транспортирането, прехвърлянето, укриването или приемането на хора, независимо от изразената от тях воля, чрез използване на принуда, отвлечане, противозаконно лишаване от свобода, измама, злоупотреба с власт, злоупотреба с положение на зависимост или чрез даване, получаване или обещаване на облаги, за да се получи съгласието на лице, упражняващо контрол върху друго лице, когато се извършва с цел експлоатация; набирането, транспортирането, прехвърлянето, укриването или приемането на деца с цел експлоатация се смята за трафик на хора независимо дали са осъществени чрез изброените по-горе средства;

„Експлоатация“ е противозаконно използване на хора за разврат, за отнемане на телесни органи, за осъществяване на принудителен труд, за поставяне в робство или в положение сходно с робството.

Лицата над 18 годишна възраст се настаняват в КЦ с издадено направление от дирекция „Социално подпомагане“, но тъй като фокус на настоящото изследване са децата, подробно ще бъде представена само процедурата по настаняване на лица под 18 години без придружител (родител или друг близък пълнолетен, който се грижи за детето).

Настаняването на деца извън семейството, в частност в социална услуга – резидентен тип, се регламентира от чл. 25-28 на Закона за закрила на детето (ЗЗД) (останалите социални услуги – резидентен тип са: център за настаняване

¹³ § 1 от Допълнителните разпоредби на Закон за борба с трафика на хора

от семеен тип, център за временно настаняване, преходно жилище, защитено жилище, наблюдавано жилище и приют¹⁴).

Настаняването на детето извън семейството се налага като мярка за закрила след изчерпване на всички възможности за закрила в семейството освен в случаите, когато се налага спешното му извеждане.¹⁵

С измененията на *ЗЗД* от февруари 2009 г.¹⁶ настаняването в услуга – резидентен тип се извършва от районния съд по настоящия адрес на детето. До произнасянето на съда, дирекция „Социално подпомагане“ (ДСП) по настоящия адрес на детето извършва временно настаняване по административен ред (до 2009 г. административното настаняване не е било последвано от съдебна санкция). Заповедта се издава от директора на дирекция „Социално подпомагане“ и подлежи на обжалване по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

В едномесечен срок от издаването на заповедта ДСП прави искане за настаняване по съдебен ред пред районния съд, придружен с доклад. Според чл. 28, ал. 3 от *ЗЗД*, съдът разглежда **незабавно** искането в открито заседание с участието на органа направил искането и детето. Детето навършило 10-годишна възраст задължително се изслушва, освен ако това би навредило на неговите интереси (чл. 15 от *ЗЗД*). Когато не е навършило 10-годишна възраст, то може да бъде изслушано в зависимост от степента на неговото развитие. Решението за изслушване се мотивира. Преди изслушването на детето, съдът трябва да осигури необходимата информация, която да му помогне да формира мнението си (може да събира доказателства по своя инициатива) и да уведоми детето за евентуалните последици от неговите желания, от поддържаното от него мнение, както и за всяко решение на съда. Задължение на съда е да осигури подходяща обстановка за изслушването, съобразена с възраста на детето. На изслушването задължително присъства социален работник от ДСП по настоящия адрес на детето, а при необходимост – и друг подходящ специалист. Съдът разпорежда изслушването да се извършва и в присъствието на родител, настойник, попечител, друго лице, което полага грижи за детето, или друг близък, когото детето познава, с изключение на случаите, когато това не отговаря на интереса на детето.

Според чл. 15, ал. 8 от *Закона за закрила на детето*: „*Детето има право на правна помощ и жалба във всички производства, засягащи негови права или интереси.*“ Липсва обаче каквато и да е регламентация гарантираща това право. Необвързващият характер на нормата не поражда задължение да бъде осигурена такава помощ дори при изричното желание на детето. Това е една куха норма, чието неспазване, законодателят не е свързал с никакви правни последици.

Съдът се произнася в едномесечен срок с решение, което се изпълнява незабавно. При определяне на мерките за закрила съдът следва следната поредност: настаняване на дете в семейство на роднини или близки, настаняване на дете за отглеждане в приемно семейство, социална услуга – резидентен тип или специализирана институция. В решението задължително се посочва срока на настаняването, който не може да е по-дълъг от 6 месеца¹⁷.

¹⁴ Чл. 36, ал. 2 от *Правилника за прилагане на закона за социално подпомагане*

¹⁵ Чл. 25, ал. 2 от *Закона за закрила на детето*

¹⁶ ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2009г.

¹⁷ *ППЗСП* § 1. т. 25

Съдът може да промени постановената мярка по искане на ДСП, ако това е в интерес на детето.

Решението подлежи на обжалване пред Окръжния съд в седемдневен срок. В случай на подадена жалба или протест съдът насрочва делото в срок не по-дълъг от седем дни. Окръжният съд се произнася с решение, което е окончателно. Съдът може да промени постановената мярка по искане на ДСП, ако това е в интерес на детето.

Прекратяване на настаняването може да се извърши временно от ДСП до произнасянето на съда. В този случай ДСП може да вземе решение относно бъдещото отглеждане и възпитание на детето или да приеме друга временна мярка за закрила, ако по този начин се осигурява най-добрият интерес на детето. Решението на районния съд може да се обжалва пред окръжния съд. Обжалването не спира изпълнението. Решението на окръжния съд е окончателно и не подлежи на касационно обжалване. Решението за прекратяване на настаняването се изпълнява по административен ред.

В КЦ дете може да бъде настанено и от специализираните органи на Министерство на вътрешните работи с т.нар. „полицейска закрила“¹⁸. Полицейската закрила е спешна мярка, която се взема, когато детето е:

1. обект на престъпления или има непосредствена опасност за живота или здравето му, както и когато има опасност то да се окаже въввлечено в престъпление;
2. изгубено или е в безпомощно състояние;
3. останало без надзор.

Полицейската закрила се предоставя за срок до 48 часа. Полицейските органи, предприели закрилата, уведомяват незабавно ДСП, в чийто район е предприета закрилата, откъдето при необходимост могат да удължат срока на пребиваването в социална услуга – резидентен тип.

Предоставянето на социални услуги за деца задължително се предхожда от издаване на лиценз на доставчика от председателя на Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) и трябва да отговаря на изискванията на *Наредбата за критериите и стандартите за социални услуги за деца (Наредбата)*¹⁹. Контролът за спазване на стандартите се осъществява от ДАЗД.

Според *Наредбата*²⁰, доставчикът на социални услуги за деца осигурява условия за развитие и подкрепа на детето в съответствие с неговите потребности, като гарантира, че:

1. материалната база е съобразена с естеството на услугата и с потребностите на децата;
2. има направена оценка на потребностите на детето и са разработени план за грижи и/или план за предоставяне на услугата;
3. има подходящ екип от професионалисти, ангажирани с предоставянето на услугата;
4. средата, в която се предоставя услугата, е сигурна и безопасна за детето;
5. в процеса на предоставянето на социалната услуга всички действия на персонала и на доброволците са в съответствие с правата на детето, гарантирани от Конвенцията за правата на детето на ООН;

¹⁸ Чл. 37-41 от *Закона за закрила на детето*

¹⁹ Приета с ПМС № 256 от 07. 11. 2003 г., в сила от 21. 11. 2003 г., посл. изм. ДВ бр. 80 от 9. 10. 2009 г.

²⁰ Пак там, чл. 6а

б. няма да допуска дискриминация по смисъла на Закона за защита от дискриминация.

Доставчиците на социални услуги – резидентен тип са длъжни да поддържат подробна и актуална документация за предоставяните услуги, персонала и настанените деца, като гарантират, че всяка дейност по предоставянето им е документирана и наблюдавана. За всяко настанено дете трябва да бъде определен персонално отговорен служител, който следи за изпълнението на плана за грижи и осъществява индивидуална подкрепа и ръководство на детето.

Доставчикът на социална услуга – резидентен тип е длъжен да осигури:

- подходящи местоположение и материална база, съответстващи на целите на настаняването;
- здравословна храна на детето;
- задоволяването на здравните потребности на детето;
- участие на детето в образователния процес и подпомагане на неговата подготовка;
- възможност за лични контакти на детето със семейството му, с приятелите му и/или с близки хора, ако това е в негов интерес;
- условия за изграждане на отношения, основани на взаимно уважение и разбиране между децата и персонала;
- условия за свободно изразяване на мнения и за вземане на самостоятелни решения от детето, както и за участие при обсъждането на въпросите, свързани с вътрешния ред;
- лично пространство и възможност за избор на дрехи и лични вещи;
- достъп за ползване на информация от различни подходящи източници;
- възможност за свободно подаване на жалби и оплаквания от децата;
- охрана на мястото, където се предоставят услуги от резидентен тип;
- поверителност и сигурност на информацията за децата;
- насърчаване на участието в подходящи за тях дейности през свободното време и развиване на умения и таланти;
- подготвяне на детето за самостоятелен начин на живот;
- напускането на детето на услугата от резидентен тип да се извършва по предварително разработен план.

Доставчиците самостоятелно разработват и следват:

- вътрешни правила, регламентиращи цялостния процес по предоставяне на услугите, включително правата и задълженията на персонала и децата;
- процедура за възпитание и дисциплина;
- процедура при отсъствие на дете без разрешение;
- процедура за осъществяване наблюдение на срещите при посещения с цел осигуряване безопасност на настанените деца;
- процедура за вътрешен контрол на предоставяните услуги;
- процедури за поверителност;
- процедура за подаване на жалби;
- процедура за защита от насилие, злоупотреби и дискриминация;
- процедура за посещения от външни лица;
- процедура за осигуряване на подходящ придружител при посещения на обществени места;

- процедура и критерии за оценка на кандидати, за подбор на персонала и разработени длъжностни характеристики, които включват изисквания за образование, квалификация, опит, личностни качества;

Според *Наредбата*, доставчиците на социална услуга от резидентен тип би следвало да предоставят услугата по писмена методика, която обаче пет години след откриването на първия кризисен център още не е изработена.

От изложеното дотук става ясно, че нормативната уредба е обща за всички социални услуги – резидентен тип. Липсва каквато и да е конкретна регламентация, касаеща единствено кризисните центрове (като изключим легалното определение на понятието кризисен център, дадено в допълнителните разпоредби на *ППЗСП*). Единственият официален междуведомствен документ, който обаче не е с ранг нормативен и който определя конкретно дейността на кризисните центрове е *Координационния механизъм за рефериране и обгрижване на случаи на непридружени деца и деца – жертва на трафик, завръщащи се от чужбина (Координационен механизъм)*, подписан от министъра на вътрешните работи, министъра на труда и социалната политика, министъра на външните работи, председателя на държавната агенция за закрила на детето и изпълнителния директор на агенцията за социално подпомагане. Според него кризисният център:

- Осигурява сигурността и безопасността на детето по време на престоя в центъра;
- Осигурява подслон и храна;
- Работи за овладяване на кризата на детето (ако е в такова състояние);
- Оказва подкрепа за по-добра адаптация на детето след завръщането му от чужбина;
- Прави избор на личен лекар на детето и осигурява извършването на пълен медицински преглед;
- Осигурява съответните специалисти за оказване на психологически, юридически и др. консултации;
- Преценява образователното ниво и предприема действия за осигуряване на удостоверение за завършено образование на детето, както и създава условия за бъдещо задоволяване на образователните му потребности;
- Създава социална мрежа, с цел реинтеграция на детето в семейната и социална среда, когато реинтеграцията е записана като дългосрочна цел в плана за действие;
- Изготвя доклад за оценка на потребностите на детето и план за действие съвместно с ДСП, който се подписва от всички членове на екипа на КЦ, ангажиран по конкретния случай;
- Предоставя актуални доклади при поискване от ДСП по време на престоя на детето в КЦ;
- Изготвя доклад за престоя на детето в КЦ след приключване на услугата, който предоставя на ДСП;
- Оказва съдействие и подкрепа при провеждане на срещи между детето и родителите и близките му на територията на КЦ (ако няма данни, че са участвали в извеждането на детето);
- При възникване на инциденти по време на престоя на детето в КЦ незабавно информира ДСП по настоящ/постоянен адрес на детето, Районното управление на МВР, с копие до ДАЗД и Агенцията за социално подпомагане (АСП);

- Детето при необходимост участва като свидетел във връзка с образувано полицейско дознание и съдебно производство, като се придружава от лицата на които са възложени грижи за детето съгласно чл. 137 от Семейния кодекс (СК);

4. Практиката по настаняване в кризисни центрове

4.1. Статистика на причините за настаняване

В хода на настоящото изследване БХК анализира причините за настаняване на деца в КЦ. Методиката на изследването включи: запознаване с нормативната уредба и тълкуването и; разработване на въпросник за провеждане на посещения в КЦ; искане и получаване на разрешение за извършване на посещенията от кметовете на населените места, в които са разположени КЦ; осъществяване на посещения на всички КЦ; беседи с управителите и със служителите на КЦ, преглед на документи, запознаване с материалните условия; наблюдение на протичането на съдебни заседания за настаняване в КЦ и разговори със социални работници от ДСП. Анализът на информацията показва, че в повечето случаи настаняването зависи от субективната преценка на риска на настаняващия орган, а не от наличието на ясно формулирани обективни предпоставки. Макар според първоначалния замисъл КЦ да са предназначени за посрещане на връщаните от чужбина деца, в действителност случаите на настаняване на жертви на международен трафик (експлоатирани български деца в чужбина), дори в първите две години след създаването на КЦ, са били не повече от няколко десетки годишно. Ето как през 2008 г. АСП обобщава профила на децата, връщани от чужбина, делът на които тогава е бил значително по-голям в сравнение с 2010 и първата половина на 2011 г.:

„От конкретна информация за всяко дете, може да бъде обобщен съответния профил на децата: Възрастта на репатрираните деца е между 14 и 17 години, всички са момичета от ромски произход. Децата са почти неграмотни, повечето от тях са завършили единствено първи клас. Условието, при които семействата ги отглеждат са добри. Родителите са с добри финансови възможности. За всички деца има предприети мерки по Закона за борба с противообществени прояви на малолетни и непълнолетни, тъй като са извършвали множество джебчийски кражби в страната и чужбина. След репатриране на децата се предприема мярка за закрила по Закона за закрила на детето. Децата се насочват за ползване на услугите, които предоставят кризисните центрове. След престоя им в кризисните центрове при необходимост децата се насочват за ползване на други услуги в общността. Наблюдават се активно от отделите „Закрила на детето“ за оказване на необходимата подкрепа и предотвратяване на ново въвличане на децата в трафик, както и предотвратяване на възможността други деца от семейството да бъдат въвличени в този процес.“²¹

Само в един от КЦ БХК установи, че има настанено дете, върнато от чужбина. Това съставлява около 1 % от общия брой на децата по време на

²¹ Изказване на министърна на труда и социалната политика Емилия Масларова на заключителния форум в София на тема „Трафик на хора: време за действие“, достъпен на: http://www.google.bg/url?sa=t&source=web&cd=10&ved=0CFcQFjAJ&url=http%3A%2F%2Finisc.eu%2Ffiles%2Fcustom%2Fsabitia%2Femilia_maslarova.doc&rct=j&q=%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0&ei=wKDkTdGRN5DOsway1cGQBg&usg=AFQjCNGLOLyJZsfuZ-OwDdCDk3KXxtBWg&cad=rja, посетен на 31. 05. 2011 г.

посещенията на БХК във всички КЦ. Причините за намаляването на броя на репатрираните от чужбина деца едва ли се дължи на намаляването на размерите на експлоатацията на деца от България в Европа. При липсата на деца, жертви на външен трафик, в създадените за тази цел КЦ са започнали да се настаняват все повече деца, жертви на „вътрешен“ трафик – понятие, което компромисно се помества в дефиницията на „трафик“²². Това се оказва и преобладаваща причина за настаняване на деца в КЦ. Наблюдението на БХК установи, че 69 % от децата в КЦ към момента на посещенията, по един или друг начин са жертва на вътрешен трафик и са били склонявани да просят, да извършват джебчийски или други кражби или да проституират. Легалната дефиниция на понятието „трафик“ не предполага да е преминалата държавна граница и всяко транспортиране на дете (независимо от разстоянието) с цел експлоатация, се счита за трафик. Така например придвижването от краен столичен квартал до центъра с цел просия се възприема като вътрешен трафик.

Втората по големина група деца в КЦ са децата, жертви на домашно или друго насилие. Относителният дял на децата, жертви на насилие в КЦ по време на посещенията на БХК бе около 20 %. Дефиницията на насилие разширява още повече кръга на потенциалните потребители на социалната услуга КЦ, тъй като освен децата, жертви на системно малтретиране и други силови практики, включва и случаите на пренебрегване, а пренебрегване е всеки неуспех на полагащия грижи за детето да осигури развитието му в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато този неуспех води до действителна или дори вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето. В случай, че насилието в смисъла на пренебрегване е водещ мотив на институциите за прилагане на социални услуги, кризисните центрове по никакъв начин не биха били достатъчни за настаняване на всички застрашени деца.

При посещенията на БХК в КЦ бяха установени и случаи на настанявания на деца поради това, че са изпаднали в безнадзорност по различни причини – разсиновяване, връщане от приемно семейство, оставяне на детето само за дълъг период от време при наложена присъда на родител или незавръщане на родител от чужбина. Според авторите на доклада, основанията за настаняване на тези деца не са съгласувани с профила на КЦ, а отговарят на условията за настаняване в Центровете за настаняване от семеен тип. Относителният дял на тази група деца по време на посещенията на БХК в КЦ бе около 5 %.

Следваща причина за настаняване в КЦ е извършена от детето противообществена проява²³ в случай, че то не е жертва и не е било склонявано да я извърши. В повечето от КЦ управителите не отричаха че има деца, които са извършители на противообществени прояви, но твърдяха, че те са били склонявани да извършват такива прояви и по-скоро са жертви, отколкото

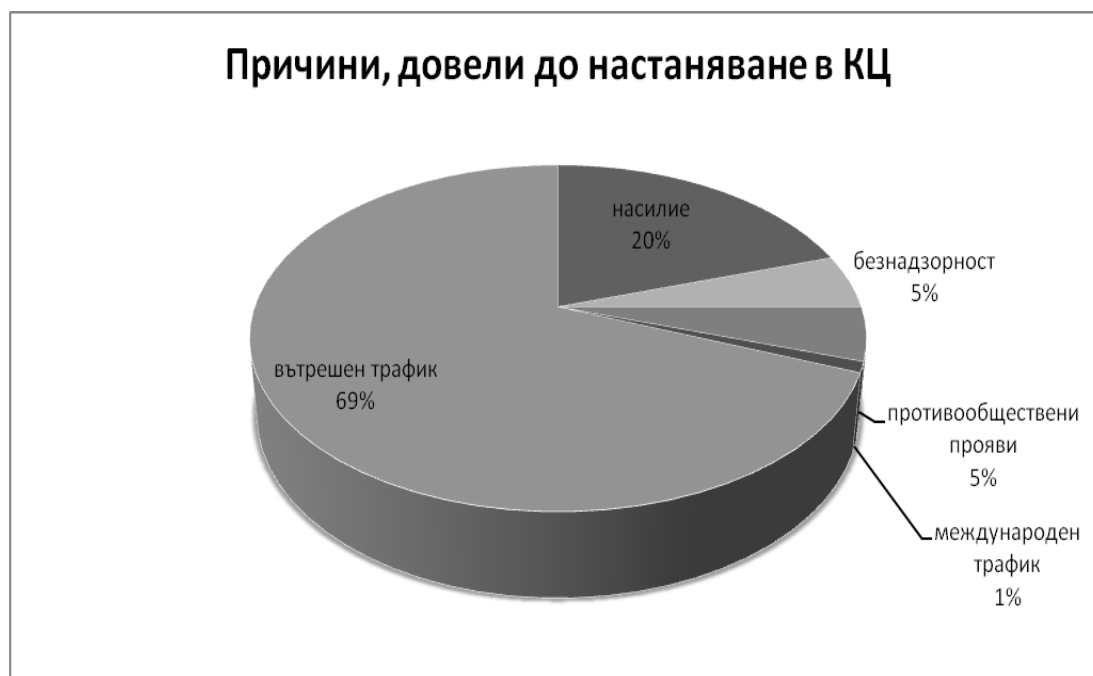
²² Т. 1 от § 1 от Допълнителните разпоредби на *Закон за борба с трафика на хора*

²³ „противообществена проява“ е неясно понятие, което е критикувано от международни органи основно поради факта, че освен деяния, които представляват престъпления, включва и деяния, които, ако са извършени от пълнолетен не се квалифицират като престъпления (напр.: проституция, бягство от къщи или от училище). Комитетът по правата на детето на ООН препоръчва формулиране на норми, дефиниращи ясно и конкретно всички „противообществени прояви“, за които законодателството определя съответни санкции или други мерки в сферата на социалните грижи; отказ от наказване на поведение на деца, което не води до наказание при възрастните;

извършители. Само в няколко от КЦ управителите потвърдиха, че отделни деца са извършители основно на противообществени прояви, въпреки че настаняващата ДСП е приела, че това не е водещо в поведението на децата и че правонарушението е извършено вследствие на упражнено спрямо тях насилие. По наблюдение на БХК относителният дял на децата, които реално са извършители на противообществени прояви и това е било причина за настаняването им в КЦ е около 5 %. Такива настанявания бяха установени в КЦ в Балван, Драгоман, Пазарджик и София. В някои от КЦ БХК бе информиран, че стриктно се следи да се приемат само деца, станали жертви (Пещера, Плевен, Пловдив), поради което ръководството на КЦ открито се противопоставя и отказва прием на деца, които не отговарят на профила на КЦ или чийто прием се предполага, че не би се отразил добре на настанените към момента деца. Така например управителят на КЦ в Пловдив многократно е отказвал прием на момичета от София, които трайно проституират.

В случай, че причината за настаняване в КЦ е извършена от дете противообществена проява, детето не се възприема като жертва и не е в състояние на криза. В такъв случай съжителството в КЦ между такова дете с дете, което действително е жертва на трафик или насилие се отразява изключително неблагоприятно на жертвата (напр. момиче заловено да проституира и което търси начин да избяга от КЦ, за да се върне отново „на работа“ и момиче, което е било отвлечено, малтретирано и изнасилвано с цел да започне тепърва да проституира).

На Фигура 1 по долу са представени данни за причините, довели до настаняване на деца в кризисните центрове през периода ноември 2010 г. – април 2011 г.:

Фигура 1: Причини, довели до настаняване в КЦ

4.2 Настаняване по административен ред от Дирекция „Социално подпомагане”

Настаняването в КЦ се извършва със заповед на директора на ДСП (изключение правят само случаите на полицейска закрила, която се предоставя със заповед на специализираните органи на МВР). ДСП няма задължение да настанява в КЦ, намиращи се най-близо до настоящия адрес на децата. БХК не установи и териториално райониране на КЦ, нито правила за избор на КЦ във всеки конкретен случай. В отделни случаи ДСП може да избере най-отдалечения КЦ, за да се осигури откъсване от средата с цел защита. Такъв е случаят на дете от София, настанено от ДСП Оборище в КЦ Алфатар. В КЦ Монтана по време на посещението на БХК нямаше настанени деца от област Монтана. В КЦ Пазарджик и Пещера част от децата бяха изпратени от области в Северна България, а в КЦ Пловдив е наложена практика да се приемат деца само от региона. Настаняването в КЦ обичайно се предхожда от телефонно допитване от Отдел „Закрила на детето“ към ДСП, за да се провери дали конкретно дете ще бъде прието в КЦ. В повечето случаи от КЦ изискват да се изпрати социален доклад, за да се провери дали детето отговаря на профила на КЦ. При утвърдителен отговор от КЦ, ДСП изготвя заповед за настаняване и изпраща детето в КЦ.

КЦ е категоризиран като услуга, но въпреки това желанието на потребителя за ползването ѝ не е предпоставка за настаняване. Нещо повече – по-голямата част от потребителите се настаняват против волята им. Не е необходимо и съгласие на родител/настойник. Изключение правят КЦ в Пещера, Плевен и Силистра, където е необходимо ползвателят на услугата да декларира съгласие за това. Има и изключения, при които децата сами подават молба за настаняване в КЦ. Такъв е случаят на 16-годишно момиче, което е било настанено в КЦ Алфатар след смъртта на баща си. Докато е било в КЦ момичето е било посещавано от биологичната и майка, която по-късно я взема при себе си, но я продава. Момичето избягва от мъжа, който е платил за нея, и подава молба отново да бъде настанена в КЦ, докато бъде приета в ДДЛРГ. В КЦ Драгоман момиче, занимавало се с джебчийство в София, също бе настанено по нейно желание, защото не е искало да се връща при майка си и баба си, които я принуждавали да краде. Съгласие е необходимо и при настаняване в КЦ като мярка на полицейска закрила, но то се търси само в някои райони на страната (Балван). Полицейската закрила обаче представлява много малка част от общия брой настанявания, така например в Балван от 65 момичета ползвали услугата от откриването на КЦ, само пет са били с полицейска закрила. В повечето от КЦ не са били настанявани деца като мярка на полицейска закрила.

БХК се натъкна и на случаи в които различни ДСП подават искания за настаняване на едно дете и също в различни институции. Така например ДСП Оборище е настанило момиче от ДД „Пенчо Славейков“, който се намира на територията му в КЦ Драгоман, защото самоволно излиза от дома и проси. ДСП Самоков обаче, откъдето е детето, води дело по ЗБППМН за настаняването му във ВУИ. В свое решение Съдът постановява шест месечен изпитателен срок с предупреждение за настаняване във ВУИ. Освен това пак от съда са отложили настаняване на момичето в ДДЛРГ в Долна баня.

Административното настаняване е временно. В рамките на един месец ДСП, която е извършила настаняването, е длъжна да подаде искане за настаняване в районния съд по настоящ адрес на детето. Тук започват и

големите несъответствия между практиката по настаняване и нормативните изисквания. В хода на настоящото изследване БХК установи, че не във всички случаи на административно настаняване ДСП подават искове в съда. Най-фрапантен в това отношение бе случаят на М. П. от София, настанен в КЦ Алфатар, за когото ДСП Оборище в продължение на осем месеца не бе направила искане до съда за настаняване поради това, че социалният работник е имал колебание как да постъпи с детето. В КЦ Бургас две момичета бяха настанени с заповеди на директора на ДСП за срок от три месеца, след изтичането на които престойте им бяха подновени от същия директор за по още три месеца на основание чл. 20, ал 4 от ППЗЗД. Основанието за настаняване на момичетата в КЦ бе аргументирано с необходимостта да свидетелстват по наказателно дело срещу насилник, от една страна за да бъдат защитени до делото, от друга – за да бъдат налични и да не се налага да бъдат издирвани. Позоваването на необходимостта да бъдат държани в КЦ, за да се осигури явяването им в съдебна зала не е съответствие със закона. Административните заповеди не са били последвани от подаване на искания в РС. В КЦ София от 12 разгледани лични досиета на деца, само в две бяха видяни документи, удостоверяващи наличие на съдебна процедура. И в двата случая момичетата бяха от провинцията (Бургас и Видин). Нито едно от настанените от столичните ДСП деца нямаха образувано дело в съд (или поне в КЦ нямаха информация за това – нито бяха изпратени документи, нито управителя на КЦ е бил уведомен по друг начин). Едно от момчетата бе минало на възпитателно дело в МКБППМН, която е взела решение да го настани във ВУИ, поради което се изчакваше потвърждаване на решението от РС. В КЦ Варна от общо 26 настанявания на деца през 2010 г., в КЦ са били изпратени само две съдебни решения.

Практиката някои ДСП да не подават информация към КЦ дали и кога са направили искане до съда за настаняване на дете е изключително тревожна. Вследствие на това управителите на КЦ София, КЦ Варна и КЦ Алфатар /за едно от децата/ не бяха наясно на какъв етап е процедурата по настаняване и въпреки че повечето от децата, настанени по административен ред, са били настанени в КЦ преди повече от един месец, ДСП не информира управителите на КЦ дали е направено искане до съда да се произнесе по настаняването за всяко конкретно дете. Според управителите на КЦ е възможно това да е направено от ДСП, но при насрочването на делата да има забавяне, особено в летните месеци. По време на посещението на БХК в КЦ София две от момичетата бяха настанени с административни заповеди „до промяна на обстоятелствата” преди повече от един месец. Други две момичета бяха настанени преди повече от 6 месеца, но управителят на КЦ не бе получил разпореждане къде да бъдат настанени момичетата, поради което те продължаваха да живеят в КЦ.

В няколко случая за едно и също настаняване се подават два иска в две различни районни съдилища. До абсурдната ситуация се стига вследствие на заложеното в ЗЗД изискване искането да се подаде от ДСП по настоящ адрес на детето. В някои от КЦ след приемането на дете се пристъпва към смяна на адресната регистрация (Пловдив, Пазарджик, Драгоман), а в други (Пещера, София, Силистра) след настаняване на дете адресната регистрация не се променя. Смяната на регистрацията се аргументира с необходимостта да се направи временен избор на личен лекар. След смяна на адресната регистрация се е случвало искане да направят ДСП, която издава административната заповед

и ДСП по местонахождение на КЦ. Практиката в КЦ Пещера е искането за настаняване по съдебен ред да се прави от ДСП Пещера, въпреки че адресната регистрация на децата не се променя. В някои от центровете специалистите бяха на мнение, че дори настоящия адрес да се промени, работата с детето и съответно с родители и близки би трябвало да продължи и по постоянен адрес, в противен случай няма кой да подготви за реинтеграция семейната му среда и пътят на детето към институционална грижа е предначертан. В подкрепа на това те изразяват становище, че воденето на случая от ДСП, която го е започнала, не трябва да се прекъсва и че „съдбата“ на детето не бива да се прехвърля от една ДСП на друга ДСП, те би трябвало да работят в екип.

4.3. Обжалване на настаняването по административен ред

Административните заповеди на директорите на ДСП могат да бъдат обжалвани в 14-дневен срок по реда на АПК. От справка, представена на БХК от изпълнителния директор на АСП е видно, че от общо 259 издадени заповеди за настаняване от ДСП през 2010 г., само една е била обжалвана. Става дума за 12-годишно момиче с диагноза шизофрения, което е било изведено от полицията от дома на 48-годишен мъж, с когото живеела на съпружески начала. Майката на Й. Г. също е с психично разстройство. По време на посещението на БХК в КЦ Драгоман социалните работници заявиха, че нямат капацитет да предоставят адекватна грижа на детето, което е със специфични потребности и декларираха готовност да обжалват настаняването. Според справката на АСП заповедта на директора на ДСП Своге за настаняване е била обжалвана от директора на ДСП Сливница. Заповедта е била потвърдена с решение на директора на РДСП София-област като най-подходяща мярка за закрила на детето. Не е последвало съдебно производство. Предстоеше дело в РС – Своге за потвърждаване на административната заповед.

В КЦ Драгоман БХК бе информиран, че е имало случаи, при които седмица след настаняването (много преди да бъде подадено искане в съда за настаняване), родители са се сдобивали със съдебно решение за връщане в семейна среда на момичета, върнати от чужбина. Такъв е бил случаят на Г.Х.В. върната от Дания, за която съдът постановява реинтегриране в семейна среда, поради липса на риск. Според социалния работник, работил с момичето, родителите и са били финансово заинтересовани, тъй като тя е била професионална джебчийка с изключителни умения.

4.4. Настаняване по съдебен ред, срокове на настаняване

Според чл. 28, ал. 3 от ЗЗД при направено искане за настаняване в КЦ от страна на ДСП, съдът го разглежда НЕЗАБАВНО и се произнася в едномесечен срок. Това би било възможно в случай, че съдилищата спазват разпоредбата на закона. Но дори в малък град като Пещера, където има определени съдия и прокурор, които да разглеждат делата за предоставяне на социални услуги, исканията за настаняване не се гледат незабавно. Изискването за незабавно разглеждане на искания за настанявания не е изпълнимо. Пример в това отношение са делата по Указа за борба с дребното хулиганство, по които районен съдия еднолично в открито съдебно заседание разглежда внесената от органите на Министерството на вътрешните работи преписка веднага или не по-късно от 24 часа от постъпването ѝ. В този случай правната разпоредба се спазва, което показва, че принципно е възможно искането за настаняване в КЦ

да се гледа незабавно или поне в рамките на 24 часа, но на практика това никъде не се случва.

Обичайна практика е съдебните решения да потвърждават административните заповеди, т.е. съдът да не откаже настаняване в КЦ. Изключенията от това правило са единични – в случай, че социалният доклад не доказва, че настаняването в КЦ е най-доброто решение за детето или когато родител или близък се противопостави аргументирано на настаняването в КЦ. В такива случаи съдът може да реши, че няма риск за детето и настаняването има алтернатива. По информация на управителите на кризисните центрове, при гледането на делата в съдебна зала почти винаги децата се призовават и им се задават въпроси, свързани с обстоятелствата, които налагат настаняването. Въпреки, че по закон имат право на правна помощ²⁴, в съдебна зала децата се придружават единствено от служители на ОЗД и КЦ. (Според управителя на КЦ Монтана е имало случай, в който съдията е разпоредил назначаване на служебен защитник на дете, но документи не бяха видяни.).

Съдът се произнася в едномесечен срок с решение. Често скоростта на събитията, които се случват с децата, е по-голяма от скоростта на правораздаване на българските магистрати. Така например в големите градове, където съдилищата са по-натоварени има случаи, когато съдът се произнася след като престоят в КЦ вече е бил преустановен. Така например Р. Н. Ц. е насочена в КЦ София от ДСП Видин (Заповед № ЗД – 80/0062/ 17. 11. 2010 г.) „за срок от шест месеца до произнасяне на съда“. ДСП Сердика (на територията, но която се намира КЦ) подава искане до РС София за настаняване. Заседание на РС (второ) се проведе на 17 май 2011 г. – датата, в която изтича 6 месечния срок. Съдийката попита представителя на ДСП Сердика какво ще правят с детето след като срокът изтича, а не е подадено искане за удължаването му. ДСП Сердика пледира за реинтегриране в семейна среда, въпреки несъгласието на ДСП Видин, изразено в изпратения социален доклад, основаващо се на факта, че работата на бащата предполага нощни смени. Бащата, призован и явил се лично, декларира пред съда готовност да поеме грижите над дъщеря си и да смени работата си. Въпреки, че съдът е органа, който настанява и определя до кога ще трае настаняването, след делото представителят на ДСП Сердика се уговори със социалния работник от КЦ, придружаващ момичето, да бъде изготвен приемо-предавателен протокол, с който бащата да вземе дъщеря си от КЦ, а ДСП Сердика да изпрати заповед за прекратяване на престоя, защото оставането на момичето с ден повече би било нарушение на закона, а и прекратяване на настаняването може да се извърши временно от ДСП до произнасянето на съда. Съдът трябва да се произнесе в рамките на едномесечния срок и най-вероятно ще разпореди връщане на детето в семейната му среда, но на практика това вече отдавна ще се е случило. За случаи на получаване на решение за настаняване след като детето е напуснало КЦ бе съобщено и в КЦ Пловдив. Детето е настанено с административна заповед за три месеца на 5. 03. 2010 г.. Подадено е искане за съдебно настаняване. Поради изтичане на срока на заповедта и произнасянето на съда е издадена втора заповед за удължаване на срока с още три месеца. Пловдивски РС се произнася с решение № 2724 от 3. 09. 2010 г., с което постановява детето да се настани в КЦ до 14. 09. 2010 г.. Поради изтичане на максималните шест месеца детето е

²⁴ Чл. 15, ал. 8 от *Закона за закрила на детето*

изведено от ДСП на 5. 09. 2010 г. - 20 дни преди съдебното решение да влезе в сила.

4.5. Процедура по промяна или обжалване на настаняванията

Освен да настанява в КЦ, съдът може да променя постановената мярка по искане на ДСП, ако това е в интерес на детето. Навременни промени на постановени мярки се наблюдават в райони, където е налице добро сработване между общинската служба, кризисния център и съда. Пример в това отношение е Монтана, където не само социалните работници от ДСП и КЦ екипно работят за бързото успешно извеждане на настанените деца (нито едно от преминалите през КЦ деца от региона не е изпратено в институция), но и съвместно провеждат запознаване на районите съдии със спецификата на работата в КЦ, с което печелят разбиране и съдействие за каузата да се предприема най-доброто за детето в максимално кратки срокове.

Въпреки, че законодателят е предвидил възможност за обжалване в седемдневен срок на първоинстанционното решение за настаняване пред Окръжния съд, БХК не регистрира случаи на такива обжалвания. Темповете, с които работи българското правораздаване, не му позволяват да бъде ефективен коректив на престоя на деца в КЦ. Притеснителен е фактът, че дори когато съдът с постановени решения грубо нарушава закона, каквито са случаите за настаняване в КЦ за срок по-дълъг от максимално допустимия, тези решения не са обжалвани.

5. Престой и напускане

5.1. Статистика за престоя на деца в кризисните центрове

Продължителността на социалните услуги е лимитирана в Допълнителните разпоредби на ППЗСП:

т. 45: *„Дългосрочни услуги” са услугите, предоставяни за срок над 3 месеца.*”

т. 46: *„Краткосрочни услуги” са услугите, предоставяни за срок до 3 месеца.*”

Съгласно ППЗСП настаняването в КЦ е дългосрочна услуга, но не може да бъде за срок по-дълъг от шест месеца. Продължителността на престоя се определя от настаняващия орган, а служителите в КЦ могат само да правят предложения, основани на изготвяните от тях наблюдения и доклади. В отделни случаи, когато в съдебните решения срокът е фиксиран на шест месеца, все пак е предвидена възможност, при промяна на обстоятелствата, този срок да бъде прекратен предсрочно. Начинът за предсрочно прекратяване на настаняването е същия като настаняването – искане на ДСП до РС, който постановява решение. Според управителя на КЦ Монтана, първоначално, при обсъждане на идеята за създаване на кризисни центрове, е бил визиран временен кратък престой в КЦ, но по-късно законодателят е допуснал престоят да продължава до шест месеца. Това в крайна сметка резултира не до реинтеграция, а до институционализиране на децата.

Въпреки фиксирания краен срок за настаняване, изследването на БХК показва най-разнообразни практики, включително нарушения на закона чрез настаняване за много по-дълги периоди от време. Имайки предвид, че режимът в КЦ е затворен т.е. престоят в него на практика е лишаване от свобода, то като всяко лишаване от свобода извън закона може да бъде основание за наказателно преследване. В повечето от КЦ в отделни случаи се е стигало до престой от по

осем - девет месеца и дори до повторност на настаняванията след неуспешна реинтеграция, отново за срок от шест месеца в същия център. В други случаи, след изтичане на шестмесечен срок, детето се изпраща в друг КЦ – отново за срок от шест месеца. Продължителни или няколкократно настанявания на деца в различни кризисни центрове бяха констатирани както следва:

- престой на деца над шест месеца - в КЦ Балван, София, Пазарджик, Драгоман и Алфатар;
- дете, настанено в КЦ Пловдив, преди това е пребивавало в продължение на девет месеца в КЦ Балван, а след престоя в КЦ Пловдив е било изпратено в КЦ Пещера.
- дете, настанено преди три месеца в КЦ Пещера (за просия), преди това е пребивавало шест месеца в КЦ в София;
- повторни настанявания в КЦ Балван за шест месеца след няколкомесечно прекъсване на престоя.

Причините за продължаване на срока на настаняването в КЦ над шест месеца са няколко:

- ДСП не правят искане до съда в едномесечния срок; Същевременно ДСП и КЦ нямат капацитет да решат проблемите с детето в установения срок;
- съдът не разглежда делото “незабавно” както изисква ЗЗД;
- липса на законова яснота и различни тълкувания от страна на съдилищата на началния момент на престой в КЦ. Някои от съдилищата (Пещера) в съдебните си решения определят, че срокът на настаняване започва от момента на реалното настаняване (постъпването на детето) в КЦ. По този начин престоя на детето в КЦ не може да надхвърли определените три или шест месеца. Повечето съдилища обаче не се съобразяват с максималния престой и в решенията си определят че „срокът на настаняване започва да тече от влизане в сила на съдебното решение”, а не от датата на реалното (административно) настаняване. По този начин, когато делото е образувано в края на едномесечното административно настаняване и съдът се произнесъл в едномесечен срок с решение, което влиза в сила след срока за обжалване (две седмици), шестмесечният срок започва да тече след като детето е пребивавало в КЦ в продължение на два месеца и половина и реалния престой в КЦ вече е осем месеца и половина, без никоя от институциите да е нарушила разпоредбите на ЗЗД.

При посещението на БХК в КЦ Алфатар едно от момичетата беше с престой над осем месеца – то бе настанено от РС Шумен с решение № 415 от 29. 06. 2010 г. за срок от ЕДНА ГОДИНА. Съдебно решение за настаняване за срок от една година е било изпратено и в КЦ Монтана от РС Видин.

Пак в КЦ Алфатар момче от София на 12 г. пребиваваше в центъра девети месец. Детето бе „временно“ настанено само с административна заповед на директора на ДСП Оборище, без да е правено искане за настаняване по съдебен ред, тъй като социалните работници от ДСП не са могли да вземат решение какво да правят с детето. При проверка на БХК се оказа, че детето е било в около десет институции, от които четири са били КЦ (София, Монтана, Стара Загора и Пазарджик), а КЦ Алфатар беше пети по ред за детето.

По време на посещение на БХК в КЦ София момиче престояваше в него девети месец. Административното настаняване на детето е било през м. март 2010 г., а решението на РС Луковит е от 22 юни 2010 г. В него обаче не бе фиксиран краен срок. Причина за настаняването бе, че детето е останало безнадзорно и е съжителствало с криминално проявен, а в КЦ ще остане до „промяна на обстоятелствата“. Случаят на „безсрочно“ настаняване не е единичен. С решение № 229 от 12. 05. 2010 г. на РС Асеновград момиче бе настанено в КЦ Пловдив „до отпадане на основанието за настаняване“ без фиксиран краен срок. Две момчета бяха настанени в КЦ София със заповеди на ДСП „Младост“, в които не е посочен срок за настаняване, нито е изпратен социален доклад.

Запознаването на БХК с десет досиета на деца, настанени в КЦ София по време на второто посещение, показва следното:

- две деца бяха настанени със заповед на ДСП „за срок от шест месеца“;
- едно дете – „за срок от шест месеца до произнасяне на съда“;
- две с по две последователни заповеди за по три месеца, като в единия случай (ДСП Сердика) престоят беше удължен със заповед за още един месец (седми), тъй като се изчаква потвърждението на съда за настаняване във ВУИ, а в другия случай поради изтичане на шест месечния срок, ДСП Красно село прекратяваше престоя в КЦ и преместваше детето в ДД „Пенчо Славейков“ „до промяна на обстоятелствата, респективно до произнасяне на съда с решение, но не за повече от три години“. Причината за това решение на ДСП бе, че детето „мие коли и проси“;
- три от децата бяха настанени със заповеди за срок от три месеца (едно от настаняванията бе потвърдено от РС Бургас), като след изтичането им в два от случаите децата бяха реинтегрирани в семействата си. В третия случай детето беше изпратено в ДД „Пенчо Славейков“ „за срок от шест месеца“ (за това, че е било заловено да продава цигари);
- две деца бяха настанени преди три месеца от ДСП Младост, но в заповедите не се посочваше срок на настаняването. В КЦ не бяха изпратени социални доклади и нямаше информация дали е направено искане за настаняване до съда.

Системен проблем за КЦ София, който е и най-големия в страната (с капацитет 22 при максимално допустим 15²⁵), е неподаването на информация от ДСП в София - град към служителите в КЦ. Поради това работещите с децата специалисти не са наясно с психосоциалния и правния статус на част от настанените деца, не разполагат със социални доклади, не знаят колко време ще остане детето в КЦ и дали ДСП е направила искане до съда, за да могат да планират работата си с децата във всеки отделен случай. При наличния дефицит на информация в КЦ, институциите най-често реагират „в последния ден и в последната минута“ от сроковете, които текат за всяко едно от децата. Едва тогава и работещите в КЦ научават какво предстои - дали детето остава в КЦ или някъде да бъде насочено.

Изводът, който се налага от представените по-горе случаи и от интервюта със служителите в КЦ е, че една значителна част от децата в кризисните центрове са жертви на административен произвол и противозаконно

²⁵ т. 16а от Допълнителните разпоредби на *ППЗСП*: „Социална услуга – резидентен тип“ е форма на социална услуга за задоволяване на ежедневните потребности за ограничен брой лица – **не повече** от 15, които предоставят възможност за живеене в среда, близка до семейната.

лишаване от свобода. Тези случаи доказват, че ДСП и Отделите за закрила на детето към тях нямат капацитет да защитават „най-добрия интерес на детето” не само когато е необходимо да се борят за съдебна санкция на настанителната процедура, а дори в случаи на административни настанявания, за които са отговорни самите ДСП и ОЗД.

В потвърждение на този извод е писмо от 26. 01. 2011 г. на управителя на КЦ София. Писмото потвърждава липсата на координация между КЦ и ДСП. Според сполучливото сравнение на психолога на КЦ София г-н Димитър Цветков, кризисните центрове са “Пирогов на психосоциалната работа”. Вместо това, в настоящия си вид те се превръщат в институции, които, както става ясно по-долу, по-скоро постигат негативен ефект поради дълготрайния престой на децата в КЦ. Писмото е цитирано дословно:

ДО
Минка Владимирова
директор на Дирекция „Социални
дейности” – Столична община

Цветелина Василева
директор на РДСП
София – град

По повод на положението на общо четири деца, за две от които:

Н.К.²⁶ - род. 1996 г. – настанен от ДСП Младост преди два месеца. В заповедта не е посочен срок на настаняване. В КЦ не е изпратен социален доклад от ОЗД при ДСП Младост;

С.Р. - род. 1998 г. – настанен от ДСП Младост. Не е посочен срок на настаняване. Не е предоставен социален доклад.

„Режимът в КЦ по правило е затворен, което прави услугата актуална и пълноценна само за определен период от време, докато бъдат решени перспективите за реинтеграция или дългосрочно настаняване. Престой в институция с подобен режим за по-дълъг период от време има негативен ефект върху психодинамиката на детето и дори да са постигнати позитивни резултати при психо–социалната работа до този момент, рискът то да регресира към психологически кризи и поведенчески девиации става твърде висок. При професионални срещи между колеги от различни кризисни центрове неведнъж е обсъждано, че към приближаването на третия месец от пребиваването в КЦ по-голямата част от хистеричните и депресивни състояния на децата, както и инцидентите, са продуцирани не толкова от характеровите проблеми и/или преживявания, колкото от чувството за ограниченост и изолираност. В тази връзка затвореният режим на КЦ се отразява изключително негативно върху психиката на двете момчета, те не се чувстват жертви на насилие, а приемат престоя си като наказание и затвор. Вследствие на този затворен режим Н.К. и С.Р. са станали много агресивни и рушат имуществото в КЦ. До момента са счупили две решетки и една врата, възстановяването на които струва много скъпо. Унищожавайки решетките те създават опасност за живота и здравето както на себе си, така и за другите деца в центъра, тъй като скачайки от втория етаж с цел бягство може да се получи фатално травматично увреждане. Нашите опасения са, че дълготрайно решение на случая на Н.К. и С.Р. ще продължи поне още месец или два, а дотогава двете момчета ще унищожат цялото имущество на центъра.

Моля за Вашето съдействие за решаване на случаите на четирите деца в техен най-добър интерес. Персоналът на КЦ е готов за оказване на съдействие, за провеждане на екипни срещи и други форми на комуникация с ОЗД и ДСП.”

директор на КЦ:
(Йорданка Йотова)

²⁶ Имената на децата са с инициали за тяхна защита.

Анализът на причините, поради които част от децата се настаняват в КЦ София (просия, джебчийски кражби, миене на стъкла на коли по натоварени софийски улици, свирене на музикални инструменти с цел получаване на пари, продаване на цигари и др.) основателно поражда въпроса - отговарят ли кризисните центрове на смисловото значение, заложено в тяхното наименование. Нормативната уредба по отношение на КЦ, доколкото може изобщо да се говори за наличието на такава, никъде не споменава, че за настаняването в КЦ потребителят трябва да е в състояние на криза или поне рискът да се определя като значителен, застрашаващ детето, от което следва че е наложително да се предприемат спешни изключителни мерки за защитата му. Дори напротив, в *Координационния механизъм* се казва, че в КЦ се „работи за овладяване на кризата на детето (ако е в такова състояние)“ т.е. приема се, че може и да не е в криза.

„Латинската дума crisis има старогръцки произход и означава прелом, решителен момент. С криза обичайно се обозначава драматична промяна... За да се обозначи една промяна като критична, обаче, е необходимо тя да има следните две характеристики: да е много категорична (радикална, значима) и да настъпва внезапно или много бързо, неочаквано. Поради неочакваността на промяната и нейната сила, възстановяването на хомеостазата (равновесното състояние) е силно затруднено, адаптивните/възстановителни способности са поставени на голямо изпитание. От тук произтича и високия риск от неблагоприятно развитие и провал на възстановителните процеси. С това е свързана и необходимостта от оказване на помощ...“

Нерядко в дефинициите за кризата акцентът се поставя върху субективното преживяване – кризата се дефинира като болезнено преживяване, страдание, породено от събитие с травматичен заряд. Събитията, породили реакцията могат да бъдат въображаеми или реални. По този начин се подчертава, че не самото събитие е криза, а болезнената преживелищна реакция породена от него...“

Началото на всяка криза е свързано с преципитиращо (отключващо) събитие. Преципитиращото събитие представлява промяна в обичайния ритъм на живот с измерения, надхвърлящи способността на индивида да се приспособи по обичайния за него начин... Без наличие на такова събитие (въображаемо или реално) не можем да говорим за криза. Преципитиращите събития винаги представляват сериозна заплаха за сигурността и физическото оцеляване на индивида или на любими хора, или внезапна и заплашваща промяна в социалната позиция и/или обкръжение на индивида...“

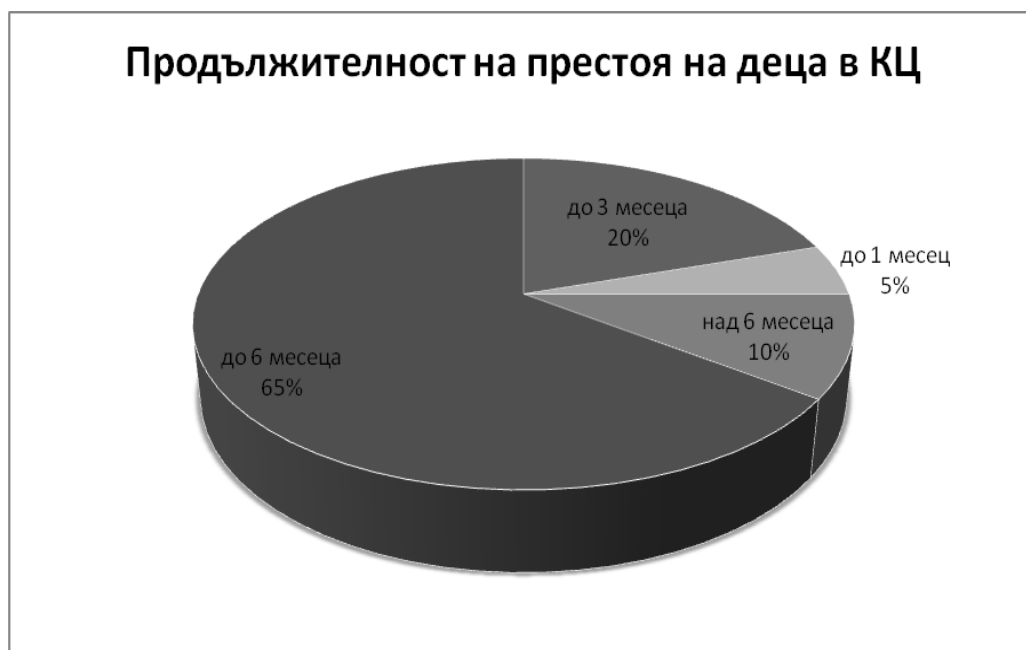
Отличителна характеристика на кризисните състояния е, че те са с ограничена продължителност - актуалният период на кризата се движи в границите от няколко часа (по-често няколко дни) до няколко седмици (около шест)...“²⁷

Тук основателно изниква въпроса защо българският законодател е определил шест месечен период за престой на децата в КЦ. Върху този въпрос не само са разсъждавали, но и са взели конкретни мерки някои от екипите на КЦ, които се стремят да правят подбор с оглед непопадането на неотговарящи

²⁷ Вж. Германов, Сотиров, Кацарова. Амбулатория за психично здраве „Адаптация“. Кризисни състояния и кризисни интервенции в психиатричната практика, досъпътен на <http://www.psihichnozdrave.com/showpage.php?PageID=145>, посетен на 21. 06. 2011 г.

на профила потребители. Така например, за разлика от почти всички КЦ, заповедите за настаняване в КЦ Пещера винаги са със срок от три месеца и исковете на ДСП в съда са за същия срок, като той започва да тече от датата на заповедта, т.е. на реалното настаняване на детето. След изтичане на трите месеца, в случай че детето не е готово да се реинтегрира, се иска удължаване с още три месеца. От началото на функционирането на КЦ (2008 г.) само 5-6 деца са били с престой над три месеца (за 2010 г. преминалите през центъра деца без придружител са 22). В КЦ Силистра максималният срок за престой също е 3 месеца.

На Фигура 2 по-долу са представени данни за продължителността на престоя на деца в кризисните центрове през периода ноември 2010 г. – април 2011 г.:

Фигура 2: Продължителност на престоя на деца в КЦ

5.2. Информация за местопребиваването на децата след напускане на КЦ

Къде да бъдат насочени децата след престоя в КЦ решава ДСП. Основната цел е излизайки от КЦ децата да се реинтегрират в семейна среда, Плановете за действие в КЦ включват дейности както за децата, така и за техните семейства. Децата и родителите се насочват и към подходящи услуги, предоставяни от Центровете за обществена подкрепа. Дали обаче системата работи по този начин? Общото впечатление, което създават ДСП и ОЗД е, че са „затрупани от работа“, а броят на служителите им, работещи по проблемите на децата, е крайно недостатъчен. В допълнение, липсата на адекватно материално стимулиране (ниско заплащане), води до голямо текучество в ОЗД. В резултат на това тези служби не са в състояние в пълен обем да изследват статуса на децата и да изготвят необходимия обем документи. Също така те не успяват да работят с родители и близки с оглед връщането на детето в семейната среда. В отделни случаи след настаняване на дете в КЦ в друго населено място, ДСП счита случая за приключен. Така на практика шансовете за реинтеграция на детето намаляват чувствително и ефекта от престой в КЦ води след себе си до

институционализация. Все пак различните КЦ успяват в различна степен да постигнат връщане на децата в семейната им среда. В някои КЦ относителния дял на децата, които се връщат в семейна среда е значително по-голям в сравнение с този дял в други КЦ. Управителите на КЦ Пещера и Монтана с гордост твърдят, че почти нямат деца от региона, преминали през КЦ, които да са били насочени към институцията. Съвсем различна е картината в КЦ София и Балван, където голяма част от напускащите деца биват насочвани към институции или други социални услуги от резидентен тип. Подобна е картината и в КЦ Драгоман, където социалните работници изразяват желание да има дневни центрове, в които децата да постъпват, след като излязат от кризисния център. Дневният център ще бъде възможност, където децата ще се развиват под наблюдението на социални работници и психолози, което би било значително по-добро за децата от настаняването в институции. Изследването на БХК имаше за цел да даде отговор на въпроса какво става с децата след излизането им от КЦ. Данните за насочването на децата след излизането им от КЦ са обобщени за всички кризисни центрове, въпреки че някои от тях постигат по-големи успехи в опитите си за реинтеграция с семейството. На Фигура 3 по-долу е представена информация за насочването на децата след излизането им от КЦ:

Фигура 3: Насочване на децата след излизането им от КЦ

6. Основни данни за системата на кризисните центрове

6.1. Брой, капацитет, профил, запълненост

По данни на АСП, към 30 юни 2010 г. в България са функционирали 12 кризисни центъра за деца, жертви на насилие и трафик с общ капацитет 123 места.²⁸ Към 30 април 2011 г. на сайта на АСП са представени 11 кризисни центъра с общ капацитет 119 места. От списъка на сайта е отпаднал КЦ Варна, който е преместен в групата на кризисните центрове за лица, въпреки че по време на посещението на БХК в центъра на 25 март 2011 г., в него имаше настанени деца без родители. С изключение на КЦ София, чиито капацитет е 22

²⁸ http://www.asp.government.bg/ASP_Client/jsp/main.jsp

места и този в Пещера с 12 места, капацитетът на останалите центрове не надвишава 10 места. Пак по данни на АСП, броят на заповедите на директорите на ДСП за настаняване на деца в кризисни центрове през 2010 г. е бил 259. Тази бройка не включва децата, настанени с мярка за полицейска закрила. В нито един от кризисните центрове по време на посещенията на БХК капацитетът не бе запълнен – относителният дял на настанените деца спрямо капацитета варираше от 20 до 75 %. Наблюденията на БХК показват, че при наличния персонал на кризисните центрове, запълването на капацитета им не би се отразило позитивно на работата с настанените деца.

При посещенията на всички КЦ, извършени в периода ноември 2010 – април 2011 г., БХК констатира, че сборът от заварените самостоятелно настанени деца е общо 63. Тъй като в някои от КЦ се приемат и лица, някои от които са и с деца, за нуждите на статистиката, отразяваща съотношението между капацитета и заетите места, към общия брой на децата в КЦ бяха прибавени и настанените към моментите на посещенията в КЦ лица и техните деца – три майки с общо пет деца и една жена, настанена самостоятелно. Така относителният дял на незаетите места в КЦ към визирания период е бил 39 %. На Фигура 4 по-долу е представено съотношението между общия капацитет на КЦ и заетите в тях места през периода ноември 2010 - април 2011 г.:

Фигура 4: Съотношение между общия капацитет на КЦ и заетите места

Относителният дял на заетите места в КЦ и наличието на достатъчно свободни места в тях дават индикация, че не е необходимо увеличаването на броя на КЦ в България. През последните месеци БХК бе информиран от доставчик на социална услуга – Фонд „ИГА“ Пазарджик, че малкият брой деца, настанени в КЦ в града е дал повод на Общинския съвет да гласува решение за закриване на КЦ и за използване на сградата на центъра за друга социална услуга. В разговор на БХК с отговорните за КЦ лица в АСП стана ясно, че АСП не е била информирана за подобно решение на ОС Пазарджик. В допълнение, от АСП обясниха, че не е в правомощията на ОС да закрива КЦ без тяхно решение, а такова няма. На практика служителите в КЦ Пазарджик очакват началото на ремонтните работи в сградата с оглед приспособяването ѝ за дом за възрастни

хора. В случая очевидно става въпрос за липса на координация между местната и изпълнителната власт, което е в ущърб на правата на децата, настанени в КЦ.

В потвърждение на липсата на координация между властите са и усилията на изпълнителна власт в лицето на министъра на вътрешните работи да търси средства за откриване на нови КЦ. На 19 ноември 2010 г. след срещата си с Питър Харолд – директор за Централна Европа и Балтийските държави в Световната банка, които изрази готовност да подпомогне максимално България за решаване на проблемите с интеграцията на ромите, г-н Цветан Цветанов заяви: „Като министър на вътрешните работи имам най-голям интерес проблема с ромите да се решава, тъй като част от тях, предимно с нисък социален статус, се занимават с домови кражби, други участват в трафика на хора”²⁹. В допълнение министърът съобщи, че се търсят възможности за изграждане на кризисни центрове за настаняване и обучение на деца, станали жертва на насилие, по подобие на този във Виена, където се настаняват малолетни роми, извършили джебчийски кражби.

На 1 декември 2010 г. министър Цветанов заяви: „Правителството смята да създаде заедно с местните власти в столицата и градовете с голямо ромско население приюти за деца - жертви на трафик и експлоатация, за да ги откъсне от семействата им.”³⁰ „Той (министър Цветанов) определи тези заведения като „кризисни центрове”, различни от ТВУ, където децата ще живеят. Унас вече имало няколко такива малки приюта, каза министърът. В центровете ще бъдат настанявани непълнолетни, принуждавани да просят, крадат или проституират у нас или в чужбина. В сътрудничество с Австрия МВР успя през последните години да върне гастролиращи там непълнолетни джебчийки от България. “В момента, с посредничеството на Австрия, търсим финансиране от Швейцария за реализирането на кризисни центрове, за да може на тези деца да им се гарантира сигурна среда и да бъдат извадени от евентуална бъдеща криминогенна ситуация”³¹

Тези изявления пораждаят много въпроси, свързани с темата на настоящото изследване. Допустимо е представител на изпълнителната власт да не е наясно, че максималният престой в КЦ е шест месеца, че настаняването в тях е по съдебен ред и че поради това те по никакъв начин не биха били социална институция, която трайно да реши проблема на експлоатираните деца. Министърът би трябвало да знае обаче, че процедурата за откриване на КЦ като социална услуга е делегирана от държавата дейност за която е необходимо:

„1. Мотивирано решение на Общинския съвет за откриване на нова социална услуга, в което се посочват капацитетът, числеността на персонала, средствата за работна заплата, стандартът за издръжка и датата за откриване на социалната услуга.

²⁹ “Световната банка ще помага на България за интеграцията на ромите”, В. “Дневник”, 19 ноември 2010, достъпен на: http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2010/11/19/996946_svetovната_banka_shte_pomaga_na_bulgariia_zh/?print=1, посетен на 30. 05. 2011 г.

³⁰ Желев, В. Ще отлъчват експлоатираните ромчета от семействата им. В. “24 часа”, 2 Декември 2010, достъпна на: <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=695956>, посетен на 28. 05. 2011 г.

³¹ Желев, В. Ще отлъчват експлоатираните ромчета от семействата им. В. “24 часа”, 3 Декември 2010, достъпна на: <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=695959>, посетен на 28. 05. 2011 г.

2. За финансиране на нова социална услуга е необходимо тя да бъде заложена при изготвяне на проекто-бюджета на общината за следващата календарна година със съответните натурални показатели.

3. Решението се представя пред регионалната дирекция за социално подпомагане, придружено с копие от документ за собственост на сградата и предложение от кмета на съответната община с посочена дата за откриване.

4. Директорът на регионалната дирекция за социално подпомагане прави предложение за откриване на новата социална услуга до изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане, към което прилага решението на общинския съвет, копие от документа за собственост на сградата, в която ще се предоставят услугите и предложението на кмета.

5. Дава се ход на процедурата по откриване на нова социална услуга, когато сградата предназначена за целта, е готова за въвеждане в експлоатация / т.е. след приключване на строително-ремонтните дейности / и съобразена със стандартите и критериите за местоположение и материална база / съгласно чл. 40е от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане /.

6. Изпълнителният директор на Агенцията за социално подпомагане със заповед разрешава или отказва откриване на социалната услуга в 14-дневен срок от получаване на предложението, ако новата социална услуга е включена за финансиране в Закона за държавния бюджет и отговаря на стандартите и критериите за социални услуги.³²

Големият относителен дял на незаетите места в КЦ в България е показател за липсата на необходимост от създаване на нови КЦ. Въпреки това министър Цветанов търси финансиране за създаване на допълнителни социални услуги. Възможно е той да има предвид не КЦ, а ЦНСТ (Център за настаняване от семеен тип) за деца. Профилът на КЦ е много близък до този на ЦНСТ. От сайта на АСП става ясно, че на територията на България функционират 47 ЦНСТ.³³ Подобно на КЦ, ЦНСТ също нямат подробна нормативна регламентация. Информацията за тях се изчерпва с определението дадено в ППЗСП: „„Център за настаняване от семеен тип“ е комплекс от социални услуги, които се предоставят в среда, близка до семейната, за ограничен брой лица – не повече от 15.³⁴“ Никъде в нормативен акт не е определено какви точно лица се настаняват в ЦНСТ. От легалното определение става ясно само едно – няма срок т.е. настаняването в ЦНСТ може да е за неопределено време. В методика разработена от АСП³⁵ (за КЦ такава няма) обаче се казва, че „ЦНСТ предоставя жизнена среда за пълноценното израстване и развитие на деца, лишени от родителска грижа, за които към момента на настаняване в него са изчерпани възможностите за връщане в биологичното семейство, настаняване

³² Официален сайт на АСП, достъпен на:

http://www.asp.government.bg/ASP_Files/Procedura%20za%20razkrivane%20na%20DC.htm,
посетен на 30. 05. 2011 г.

³³ Официален сайт на АСП, достъпен на:

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1§id=24&s1=23&selid=23,
посетен на 30. 05. 2011 г.

³⁴ Вж. по-подробно т. 26 от Допълнителните разпоредби на ППЗСП

³⁵ Официален сайт на АСП, достъпен на:

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content§id=-1&selid=-1&lng=1&srch=1,
посетен на 30. 05. 2011 г.

при близки и роднини или приемно семейство.“ При посещенията на КЦ бяха видени деца, които безспорно отговарят напълно на този профил. Броят им би нараснал значително, ако за липса на родителска грижа се приеме обективната липса на такава, а не се изисква субективното и признаване от полагащия (неполагащия) грижата.

6.2 Достъпност и профилиране

С изключение на кризисните центрове в с. Балван, Алфатар, Драгоман и Пещера, всички останали функционират в областни центрове. Поради своята отдалеченост от големите градове КЦ в с. Балван, Алфатар и Драгоман се използват за настаняване на деца, които трябва да бъдат откъснати от среда, която им влияе негативно или да бъдат прекъснати контактите между децата и възрастните, които са ги подлагали на насилие и експлоатация. Тази откъснатост обаче влияе негативно и на самите деца и на условията на труд. Някои от КЦ са създадени по инициатива на неправителствени организации, които са получили от ДАЗД и АСП лиценз за доставчици на социални услуги (КЦ Силистра, Плевен, Варна, Пещера, Бургас).

Законодателната уредба на КЦ не регламентира тяхното профилиране за деца и отделно за лица. Въпреки това такова разделение е направено на сайта на АСП³⁶. Посещенията на БХК в КЦ установиха, че разделението по този показател не се спазва. Някои от КЦ, които са в списъка на КЦ за деца, приемат и деца с родители (Пещера, Силистра, Бургас) и дори само пълнолетна жена, жертва на домашно насилие (Плевен). Други КЦ приемат за настаняване само деца (Балван, Драгоман, Пазарджик). КЦ Варна, който през 2010 г. бе в списъка на КЦ за деца, от пролетта на 2011 г. е изместен в списъка на КЦ за лица. В хода на изследването не стана ясно дали АСП и ДАЗД държат КЦ да бъдат профилирани и ако да – защо разделението не се спазва стриктно, поради необходимостта от по-висок стандарт за работа на специалистите в КЦ за деца в сравнение с КЦ за лица, предвид спецификата на образователните, възпитателните и психосоциални потребности на децата.

Различна е минималната възрастова граница, когато деца се приемат без придружител (в Пещера тя е три години, в София – пет, а в останалите - шест-седем години). В КЦ, които приемат и лица (всички лица на практика са от женски пол), те могат да бъдат настанявани заедно с децата си, дори да са на по-малка от изискуемата възраст. Макар никой КЦ да не е обявил официално, че не приема момчета, някои от тях никога не са приемали такива (Балван). Факт е, че в КЦ се настаняват предимно момичета и в редки случаи (жертви на насилие) и момчета. Така например през КЦ Драгоман от началото на функционирането му през 2007 до края на 2010 г. са преминали 60 момичета и само едно момче. При посещението на КЦ Пещера обаче, бяха заварени девет деца, от които четири бяха момчета. В този КЦ три от спалните помещения са определени за момчета и три за момичета. В КЦ София от общо 12 деца, пет бяха момчета. За повечето управители, събирането на момичета и момчета в по-старша възраст е предпоставка за възникване на проблеми. По тази причина КЦ Плевен е обявил максимална възраст за прием на момчета 14 години.

В някои от КЦ преобладават настанените деца от ромски произход (Драгоман, Алфатар), в други – тези от български произход (Пловдив, Пещера).

³⁶ Официален сайт на АСП, достъпен на:

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1§id=24&s1=23&selid=23

По-отдалечените КЦ (Балван, Алфатар) се считат за подходящи за настаняване на проституиращи и употребяващи наркотици (далеч от „работна площадка“, сводници и дилъри). Някои от управителите на КЦ споделиха пред БХК, че ако капацитетът не е запълнен, не могат да си позволят да откажат прием на дете насочено от ДСП, още повече, че финансирането на КЦ се определя от заявления капацитет, а не от броя на реално настанените деца. Така, макар и с неохота, управителите са длъжни да приемат дори деца с психични проблеми, въпреки че нямат ресурс да ги обгрижват. Деца с психични проблеми бяха настанени в КЦ Драгоман и в КЦ Алфатар по време на посещенията на БХК. Не са редки и случаите при които началната информация, подавана от ДСП в КЦ за конкретно дете, не е пълна или е неточна с цел да не бъде отказан приема. Така например в КЦ Драгоман е било изпратено момиче от ДСП Варна, за което е съобщено, че е бременно в четвърти-пети месец, а с пристигането му в центъра е установено, че бременността е в края на седми месец. Поради това КЦ е трябвало да се погрижи за раждането и настаняването на майката и новороденото.

6.3. Материална база и финансиране на кризисните центрове

Материалните условия във всички КЦ са много добри, в някои от тях те могат да бъдат определени и като отлични (Пещера, Варна, Пловдив). Спалните помещения са просторни, в най-честия случай в едно спално се настаняват 2-3 деца. Освен с легла, стаите са оборудвани и с гардероби, шкафчета и бюра. Само в КЦ в Силистра има голямо общо спално помещение със седем легла, към всяко легло обаче има ракла и малък гардероб, което оформя личен кът. В КЦ „Вяра, Надежда и Любов“ в София големите спални помещения са разделени от преградни PVC плоскости, които оформят относително самостоятелни спални за по 2 деца в иначе общо помещение.

Във всички КЦ има „на склад“ дарени основно от БЧК дрехи и обувки, които се предоставят на нуждаещите се, защото някои от децата пристигат в центъра само с дрехите на гърба си. Всички КЦ разполагат с перални машини. Към център „Отворена врата“ Плевен, към който е и КЦ, има разкрита обществена пералня („Ателие за пране, сушене и гладене“). КЦ в Плевен дава закрила и подслон не само на деца, но и на жени жертви на трафик и насилие, на които при по-продължителен престой се осигурява работа в пералнята.

Услугите - държавна отговорност, се финансират от държавния бюджет чрез общинските бюджети на съответните общини. Стандартът за издръжка на едно място в кризисните центрове за 2008 г. е бил 6911 лв. През 2010 г. стандартът е увеличен на 7210 лв.³⁷ Издръжката в най-близката до КЦ социална услуга - център за настаняване от семеен тип, е 7255,00 лв.³⁸ В хода на настоящото изследване БХК не установи каква е причината издръжката на КЦ да е по-малка.

6.4. Психосоциална работа и рехабилитация на децата в КЦ

Психосоциалната работа с децата в КЦ е от изключително значение за тяхното възстановяване и справянето с кризисната ситуация. След приема в КЦ мултидисциплинарен екип прави оценка на потребностите на детето и въз

³⁷ Решение на Министерски съвет на основание чл. 8, ал. 2 от *Закона за общинските бюджети*; изх. № 937 / 8. 12. 2009 г. за разделение на дейностите, финансирани чрез общинските бюджети, на местни и делегирани от държавата дейности и за определяне на стандарти за финансиране на делегираните от държавата дейности през 2010 г., достъпно на: <http://pravo5.ciela.net>.

³⁸ Пак там.

основа и на социалния доклад и на плана за действие на ДСП изготвя кризисен план, който включва всички спешни действия, които трябва да бъдат извършени по случая. Планират се срещи с други учреждения, ако такива се налагат. Изготвя се план за грижи. За всяко дете се определя „водещ случай“ социален работник – персонално отговорен служител, който следи за изпълнението на плана за грижи и осъществява индивидуална подкрепа и ръководство на детето.

Основен измерител за качеството на психосоциалната и рехабилитационна дейност в КЦ е относителния дял на децата, които се връщат в семейна среда. Изследването на този показател може да даде отговор на въпроса дали престоя в КЦ постига позитивна цел. В случай, че след престой в КЦ дете, за което има алтернатива, бива насочвано към други социални услуги от резидентен тип или към институции, може да се счита, че психосоциалната работа не само с детето но и със семейството се е провалила и институциите не са успели да постигнат най-доброто за детето.

6.5. Медицинско обслужване

Промяната на адресната регистрация в повечето от КЦ е последвана от временен избор на личен лекар. В някои КЦ адресната регистрация не се променя (в КЦ Пещера и Силистра има сключен граждански договор с лекар, в КЦ София има лекар на половин щат, това е и единствения КЦ, който разполага с лекарски кабинет). Някои от КЦ са разположени в сградите на медицински центрове – КЦ Варна и Драгоман в сгради на ДКЦ; в сградата, в която се помещава КЦ Пещера са и практиките на няколко стоматолога). Първоначалният медицински преглед е задължителен (в повечето случаи предшества оформянето на документите). На всяко новопостъпило дете се взимат кръвни проби, които се изследват в РИОКОЗ. В зависимост от индивидуалните особености на случая се прави преценка за какво точно да бъде изследвано детето (не на всички например се прави изследване за сифилис). В някои центрове до излизане на резултатите новопостъпилият ношува отделно. В КЦ Драгоман например, освен че ношува в т.нар. „изолатор“ (единствената разлика с другите спални помещения е, че тук леглото е само едно), детето ползва и самостоятелен санитарен възел, но се храни и прекарва останалата част от деня заедно с всички. В повечето КЦ обаче няма изолатори и новопостъпилите се настаняват в общо спално помещение. Задължителна е и проверката за наличие на въшки. Ако такива се открият, косите се третират и почистват на място от персонала. През годините е имало случаи на настаняване на заразени с Хепатит В (КЦ Драгоман), сифилис (КЦ Драгоман), хероинозависим (КЦ Варна), бременни (само в КЦ Варна случаите на настанени бременни момичета са три; КЦ Драгоман). На КЦ Варна са отпуснати допълнително средства за посрещане на медицински нужди от Националната комисия за борба с трафика на хора към Министерски съвет.

Във всички КЦ има спешен шкаф. Не във всички населени места, в които са разположени КЦ има на разположение лекар 24 часа в денонощието (Балван). При необходимост се вика екип на Спешна медицинска помощ от близкия град (Велико Търново). Някои КЦ поради обвързаността им с други институции, ползват медицинските им лица. Така например КЦ Пловдив се помещава в ДДЛРГ „Олга Скобелева“ и е част от плана за деинституционализацията му. Ръководителят на КЦ е на пряко подчинение на директора на ДДЛРГ и ползва услугите на медицинската сестра на дома. Управителят на КЦ Балван е директор по съвместителство и на ДДЛРГ в Балван, поради което КЦ ползва

услугите на фелдшера на дома, който пък е в добри отношения с медицинската сестра в дома за възрастни, която при необходимост обслужва и ДДЛРГ и КЦ.

Проблем за повечето КЦ е стоматологичната помощ, когато такава се налага. В повечето случаи тя се осигурява безвъзмездно от стоматолози на добра воля. Скъпо струващи услуги обаче не се правят (например в КЦ Драгоман имаше момиче с избити предни зъби, но никой не се наема да поеме разходите по поставяне на импланти). КЦ София има сключен договор със стоматологичния факултет в града.

6.6. Хранене

В нито един КЦ храната не се приготвя на място. Само КЦ Пловдив е разположен в сградата на ДДЛРГ и децата в него консумират храна приготвена в стола на дома. Във всички останали КЦ има сключени договори или със службите на социалния патронаж или с местни заведения за обществено хранене. Договорите се сключват след проведена обществена поръчка от общината (изключение правят КЦ, които са разкрити към неправителствени организации). По правило храната се носи веднъж на ден (около обяд), като се оставя и предвидената за вечеря, както и за следващата сутрин за закуска. Стойността на един храноден варира в границите от три (Пловдив) до шест-седем лв. (Пещера). Всички центрове имат и оборудвани кухни. В някои КЦ освен да притопят и разливат храната, децата се учат и сами да си приготвят определени ястия през почивните от учебни занятия дни. В други КЦ обаче споделят, че от РИОКОЗ имат изключително строги изисквания и не могат да си позволят да предоставят на децата дори възможност сами да си приготвят чай. В по-голямата част от КЦ има изискване хранителните продукти, носени на свиждане от роднини или близки, да са фабрично приготвени и опаковани. Има и изключения, напр. в КЦ Драгоман домашно приготвената храна е разрешена. Социален работник сподели, че най-обгрижвани от родителите си докато са в центъра, са децата на кардарашите. Те редовно носели тенджери с готвени ястия и салати не само за своите деца, но и за останалите в центъра.

6.7. Образование

Децата в кризисните центрове обикновено са завършили само първи и втори клас. Според социални работници, някои от тях не са имали време да ходят на училище, тъй като е трябвало да бъдат обучени да крадат. Всички от работния екип обединяват усилията си, за да помогнат на детето да влезе отново в образователната система. Освен дейностите по индивидуален план, които основно включват работа с психолог, повечето от децата се записват в близко общообразователно училище. Основните проблеми тук произтичат от факта, че престоят в КЦ в повечето случаи е ограничен до шест месеца и той не съвпада по време с учебната година или поне с учебен срок. За това и не рядко се иска продължаване на срока на престой в центъра, за да може ученикът да завърши учебната година. Освен това има и деца, които никога не са посещавали училище или ако са посещавали такова, степента на завършен клас не отговаря на реалните им знания. Две от децата, настанени в КЦ в Алфатар, имаха документ за завършен пети клас, но според социалния работник нямат знания, покриващи материала за първи клас. Няма обаче механизъм, чрез който да бъдат върнати в първи клас.

Образователното ниво на децата определя понякога избора на училище. Така например, въпреки че е настанено в Алфатар, едно от момичетата е

ученичка в 10 клас на гимназията по текстил в Силистра (пътува всеки ден придружавана от социален работник с междуградски автобус). В случай, че деца трябва да учат в други населени места (например момичета от Балван учат във Велико Търново) или по съображения за сигурност по преценка на персонала някое от децата не бива да посещава училище, се избира неприсъствена форма на обучение, при която децата се подготвят в КЦ и само се явяват на изпити в училището. Тази форма на обучение обаче е значително по-неефективна в сравнение с редовната форма на обучение и би следвало да се използва само в случай на крайна необходимост. Децата, които не са посещавали училище или са посещавали, но нямат документ, удостоверяващ завършена степен на образование, провеждат занятия с възпитател в КЦ. Такава бе практиката в КЦ София за няколко деца, обучавани да познават и произнасят буквите от азбуката. Макар и единични, има случаи на настаняване в КЦ на деца под училищна възраст, които се записват и посещават общински детски градини.

Набавянето на учебници и учебни пособия е сериозен проблем в КЦ поради нормативна неуреденост. За долните класове в повечето КЦ има комплекти учебници и учебни тетрадки. Но за горните обикновено се взимат учебници от съученици на децата и се ксерокопират. Единици са КЦ, които осигуряват ученически чанти (раници). Тетрадки и химикалки се закупуват. Децата посещават училище, придружени от социален работник, който ги води и взима след края на учебните занятия.

6.8. Право на личен живот и мерки за ограничаване на децата

Режимът в КЦ е затворен и децата нямат право да излизат без придружител. Външната врата на КЦ е винаги заключена (с изключение на центъра в Силистра), прозорците или не се отварят или на тях има решетки. Освен на училище, децата се извеждат организирано и на разходки, културно-масови мероприятия. Самоволното напускане се счита за бягство и веднага се информират органите на МВР, които започват издирване. След залавянето им, бегълците отново се връщат в КЦ. Децата рядко разполагат с пари оставени им от родители или близки. Парите се съхраняват от социалните работници, разходването им се съгласува с тях, представят се касови бележки, които се описват и прилагат към досието на детето. Липсата на средства е особено осезаема за децата от КЦ, които посещават училище, най-вече в междучасията, когато останалите деца отиват за закуски към лавката.

Всеки КЦ самостоятелно е изготвил правила за вътрешен ред и процедури, уреждащи живота в центъра. Процедурите за провеждане на свиждане и телефонни разговори са сходни навсякъде. Дали детето да осъществи контакт със свой родител или друг близък преценяват социалните работници. В някои КЦ преди свиждането се прави предварителна среща и се преценява как свиждането би се отразило на детето. Срещите и телефонните разговори са наблюдавани/слушани (провеждат се в някои КЦ на включен високоговорител) и социален работник води протокол как протичат. Държането на мобилни телефони е забранено. Личните шкафчета и гардеробчета се проверяват (за цигари, наркотици, опасни предмети).

Макар влизането и излизането в КЦ да е с „пропускателен режим“, само КЦ „Вяра, Надежда и Любов“ има на щат охранител. Останалите КЦ разчитат на бърза намеса на полицията при нужда. Почти всички КЦ се намират в близост до РПУ. Макар и да е имало случаи, когато насилници или сутеньори са се навъртали около сградите на КЦ, до сериозни инциденти, предизвикани от

външни лица, не се е стигало. Инцидентите, някои от които станали и публично достояние, са основно вътрешни. Най-тежкото провинение в КЦ от възникването им е нападението на три петнадесетгодишни момичета над дежурния възпитател, последвано от разбиване на две врати и опит за бягство от КЦ Балван през 2008 г.³⁹ По повод на инцидента директорката на Общинската социална служба във Велико Търново Росица Димитрова е заявила пред журналисти: „Кризисният център няма стабилна нощна охрана, макар че в него са настанени 10 момичета. През 2007 г. поискахме за центъра да бъдат отпуснати 3 щата за нощна невъоръжена охрана от мъже, но все. През нощта единствената охрана е дежурната по смяна възпитателка. Тя не би могла да се справи с евентуален бунт, разказа Димитрова и добави, че при настаняването на момичетата в домовете и кризисните центрове не се правят проучвания за всеки конкретен случай. Ние сме междинно звено и изведнъж се оказва, че при нас изпращат най-сложните случаи в цялата страна. Склонните към агресия и бунтарско поведение би трябвало да се настаняват не в кризисни центрове като нашия, а във възпитателни училища интернати.“⁴⁰ През 2010 г. отново в Балван има организирано бягство на пет момичета. Управителят на КЦ съобщи, че едно от настанените момичета (седемнадесет годишно) бяга непрекъснато. Най-много са бягствата от КЦ София. От КЦ Алфатар през 2010 г. са избягали организирано три момичета. Бягствата от началото на 2010 до края на ноември от КЦ Драгоман бяха пет. Пет са и бягствата от КЦ Пазарджик. От КЦ Монтана има две бягства за две години и половина. В КЦ Плевен също са две, а в КЦ Бургас и Варна – по едно.

Престоят в заключени помещения се отразява негативно на детската психика и често поражда инстинктивна съпротива и желание за бягство. Бягствата са най-красноречивото доказателство, че за някои от децата престоят в КЦ не е „услуга“, а по-скоро наказание. Те не са се възприемали като жертви извън КЦ, но настаняването им в него в техните очи ги прави точно такива. Въпреки, че българските КЦ са копирали опита на Австрия, в тях не е възприета практиката децата да живеят при отворени врати, какъвто е рижима в КЦ във Виена. „Според австрийските закони, деца под 14 години не могат да бъдат арестувани. Вместо това полицията ги води в кризисния център, който не се заключва. След броени минути те отново са на улицата.“⁴¹ Очевидно, съгласно австрийските разбирания, заключването на деца, дори и в кризисни центрове, се тълкува като арестуване. Позитивен в това отношение е опитът на КЦ Пещера, където при настаняването се изисква съгласие за ползване на услугата, вследствие на което няма регистрирани бягства.

Бягствата и чупенето на инвентара на КЦ са най-тежките провинения (макар понякога чупенето да се възприема и като част от терапията). Ограниченията, които се налагат след констатиране на нарушение на правилника за вътрешен ред най-често са неучастие в разходка или друго мероприятие извън КЦ, както и лишаване от гледане на телевизия. Игрите

³⁹ „Момичета от социален дом нападнаха възпитателка“, посетен на 28. 05. 2011., достъпен на: <http://www.btv.bg/news/bulgaria/obshtestvo/story/117334-Momicheta-ot-sotsialen-dom-napadnaha-vazpitatelka.html>

⁴⁰ Първанов, И. „Момичета посиниха от бой възпитателката си“, посетен на 30 Май 2011., достъпен на: <http://www.monitor.bg/article?id=167749>

⁴¹ „Български джебчийки на работа във Виена“, посетен на 30 Май 2011., достъпен на: <http://www.btv.bg/news/bulgaria/story/46771-Balgarski-djebchiyki-na-rabota-vav-Viena.html>

навън, гледането на телевизия и слушането на музика са любимите занимания на децата, затова и ограниченията при нарушения са именно на тези дейности. В КЦ Бургас провинилите се деца си лягат по-рано; в КЦ Варна нарушителят се задължава да опише провинението си, както и мотивите, които са го подтикнали да го направи.

Макар във всички КЦ да има процедура за подаване на писмени жалби, никъде официално не са регистрирани такива. Практикува се обсъждане на възникнали спречквания и други проблеми вербално и решаването им „в крачка“.

6.9. Персонал

Броят на персонала в отделните КЦ варира от 6 (Пловдив, Плевен) до 15 (София). Всички имат психолог (някъде той е на половин щат). Само в КЦ София има лекар, охрана, шофьор-домакин и счетоводител. Изключения са и КЦ, които имат бройка за хигиенист.

6.10. Инспекции

Всички КЦ имат изработени процедури за осъществяване на вътрешен контрол. Външни инспекции се осъществяват от представители на работодателя на КЦ – кмета на общината, както и от АСП и ДАЗД (Главна дирекция „Контрол по правата на детето“), които следят основно за воденето на документацията, като наблягат на процедурите и сроковете на настаняване. Почти всички КЦ имат препоръки в тази насока. В един от КЦ ДАЗД констатира и недобро взаимодействие с ОЗД и препоръчва подобряване на координацията между институциите.

7. Заключение и препоръки

През последните четири години кризисните центрове в България се наложиха трайно като механизъм за оказване на подкрепа и обгрижване на деца, изпаднали в кризисни ситуации. Заедно с това обаче се наблюдава и тенденция към размиване на профила на тези центрове, след като в тях освен деца, жертви на трафик и насилие, започнаха да се настаняват и деца, които са извършители на „противообществени прояви” - джебчийски кражби, проституция, бягства от институции, а също и деца със социални потребности. Едновременно с това процедурата по настаняване и дългите престои на деца в тези центрове дават основание да се счита, че в настоящия си вид тази социална услуга допуска сериозни разминавания с международните стандарти по правата на детето. В по-голямата част от тези институции настаняванията, които по същество са лишаване от свобода, са произволни. Недопускането на нарушения, каквито БХК констатира в хода на настоящото изследване, е свързано със спешно предприемане на следните стъпки:

1. Настаняването в кризисни центрове да се извършва след детайлно проучване на потребностите и състоянието на децата. За целта е необходимо в ДСП да работят достатъчно на брой, квалифицирани и добре платени социални работници. ДСП и ОЗД да не работят само „по документи”, а да се запознават лично с децата във всеки конкретен случай.
2. Проучването на децата трябва да се прави с оглед стриктното спазване на профила на КЦ (за да не се допуска съжителство на деца – жертви на насилие или трафик, които имат действително неотложна нужда от психо-социална рехабилитация с деца, извършители на противообществени прояви или деца, които имат предимно социални потребности). Също така е необходимо да се обмисли възможността за разделяне на центровете за деца жертви на трафик и отделно за деца жертви на насилие.
3. Настаняването в КЦ да се използва само като крайна мярка за деца, които имат действителна неотложна нужда от психосоциална интервенция. Във всички други случаи децата биха могли да бъдат насочвани към Центрове за настаняване от семеен тип или други социални услуги.
4. Престоят в КЦ трябва да е максимално кратък. Не е допустимо дете да се държи на затворен режим единствено за това, че към момента няма къде другаде да бъде настанено. Максималният престой да се ограничи до три месеца. Задържането на деца в КЦ над този срок излиза извън представите за социална услуга и води до образователен дефицит, клиентелизъм и трайно институционализиране на децата.
5. Да се предприемат мерки за стриктно спазване от страна на ДСП на процедурата по административно настаняване, а исканията до съда за настаняване по съдебен ред да се правят възможно най-бързо. Не трябва да се допускат повторни настанявания, независимо с или без прекъсване на престоя в КЦ.
6. Да се преустанови хаоса по отношение на настаняването по съдебен ред. Детските дела трябва да са приоритетни и да се гледат от специализирани детски съдии на територията на цялата страна.

Председателите на районните съдилища да бъдат информирани, че е необходимо да се дава ход на делата за настаняване незабавно, че съдът трябва да се произнесе в съответствие с изискването за „кратък срок” по чл. 5, т. 4 от ЕКПЧ е че срокът на настаняване не трябва да започва да тече от влизане в сила на съдебното решение, а от датата на реалното (административно) настаняване.

7. Спешно да бъде разработена методика за работа в КЦ. Регулярно да се организират курсове за повишаване на квалификацията, както и професионални срещи, на които да се дискутират специфичните случаи. Да се разработят специализирани психологически и психотерапевтични програми за работа с насилвани и експлоатирани деца. Персоналът на КЦ трябва да е добре заплатен за труда си.
8. Необходимо е изграждане на диалог и работна мрежа между всички институции, които работят с деца, което да гарантира работа в екип и очакван резултат – най-доброто за всяко дете във всеки конкретен случай в максимално кратки срокове.
9. ДСП по постоянен адрес трябва да продължават да работят по случая и след насочване на дете към КЦ, който не е на негова територия. Специалистите от КЦ и ДСП трябва да работят с родителите, роднините или приемните семейства, за да не се прекъсват контактите между тях и децата.
10. С оглед недопускане на повторно насилие или трафик, в зависимост от потребностите, психолозите и социалните работници да продължават да работят с децата и полагащите грижи за тях и след извеждането им от КЦ.
11. Престоят на деца в КЦ не трябва да бъде за сметка на посещенията на учебни занятия. На децата трябва безусловно да се осигури пълноценно включване в учебния процес.
12. Изследването на БХК разкри остър дефицит на контрол над социалните услуги и в частност над КЦ. Поради това функционирането на КЦ трябва да бъде обект на периодични и цялостни инспекции от прокуратура, АСП, ДАЗД, общински, образователни, санитарно-хигиенни и др. институции, както и от неправителствени правозащитни организации, които да могат да отправят препоръки и да следят за тяхното изпълнение.